

о. Іван Гриньох

**Вселенський Собор
Ватиканський II**

МЮНХЕН 1963

о. Іван Гриньох
ВСЕЛЕНСЬКИЙ СОБОР
ВАТИКАНСЬКИЙ II

о. Іван Гриньох

Вселенський Собор Ватиканський II

Відбитка з журналу «Сучасність» ч. 1 (25) і ч. 5 (29), 1963

МЮНХЕН 1963

ЕПІЛОГ ЧИ ПРОЛОГ У ЗУСТРІЧІ ДВОХ ЕПОХ ?

Мільйони людей були 11 жовтня 1962 року свідками-глядачами незвичайного видовища: на екранах телевізорів пробігали картини відкриття Вселенського Собору Ватиканського ІІ за традиційним помпезним церемоніалом Римської Церкви, який був неначе відгомном і проскією давно минулих віків у нашу дійсність 20 століття. Тільки невелика кількість безпосередньо зацікавлених та цікавих мали нагоду зблизька приглянутися до цього пишного видовища, а ще менша кількість, бо приблизно дві з половиною тисячі найвищих достойників Христової Церкви, були його акторами. Коли ж актори зайняли призначені їм місця, світляні очі численних фотокамер пересувалися з одного пункту на другий, неначе бажаючи розкрити таємницю події, увертюра якої саме відбувалася. Та перед цими світляними очима з'являлася завжди тільки гуща єпископських мітр, що прикрашували голови тисяч присутніх достойників Церкви. Тільки де-не-де світляні очі фотокамер натрапляли на відкриті або чорним прикриттям прикриті голови: це були представники колись так славного в історії Церкви, а сьогодні так зубожілого й скромного своєю кількістю і своєю ролюю християнського Орієнту.

Та ні лісова гуща мітр, що впорядкованими рядами виструнчувалась до висот, ні принагідно освітлені обличчя не зраджували таємниці. Сторонній людині залишалось тільки терпеливо чекати дальших актів соборової драми і не будувати своїх оцінок на здогадах чи апіорних настановах. Таку апіорну оцінку соборовій драмі поспішила дати московська «Комсомольская правда», яка вже напередодні Собору поспішила її зформулювати в дуже характеристичних і не несподіваних словах, мовляв, Вселенський Собор це ніщо інше, як збір представників живого ще небіжчика, яким є сьогодні Христова Вселенська Церква.

Та проте таке гучномовне апіорне ствердження не перешкодило цим же комуністичним гучномовцям, які єдино вирішують про те, хто може виїхати за кордон і в яких імпрезах він сміє взяти участь, щоб поспішним порядком приїхали на цей же Собор представники московського патріарха Алексея в ролі т. зв. спостерігачів. Не думамо, щоб тільки християнське милосердя й бажання віддати остан-

ню послугу ближньому, тобто взяти участь в похоронах цього «живого небіжчика», були спонуками для такого рішення московського Кремлю, червоного і чорного... Ми знаємо з досвіду, що похорони навіть найближчих у родині залишають холодними кремлівських можновладців. Чейже Мікоян, zatrudнений в латанні кубинської афери, аж ніяк не спішив на похорони своєї дружини... А, може, він так глибоко перейнявся євангельськими словами: «Залишіть небіжчикам хоронити небіжчиків..?» Це так тільки для ілюстрації. Але до цього питання ще повернемося.

Для нас важливо зараз ствердити, що за цією лісовою гущею кількох тисяч достойників криються найвищі репрезентанти своєї установи; установи, в якій Боже і людське зустрічається, переплітається, зударяється, єднається, обнімається; репрезентанти Христової Церкви, що нараховує сьогодні 400 мільйонів своїх визнаців на всіх континентах земної кулі, серед усіх рас, народів і племен; установи, що носить на своїх раменах печать двох тисяч років історичного буття, печать, яка є небувалим свідоцтвом зрілості минулого, яка водночас є великим записом перед відповідальністю в майбутньому. Це печать, яка несе з собою ярмо і тягар, але дає також благодать і легкість, якщо парafразувати слова Христа у відношенні до минулого і майбутнього: «Бо моє ярмо благе і мій тягар легкий». Важливо ствердити й те, що ця ж Христова Церква запряжена в ярмо й обвантажена тягарем проголошувати свою істину всім народам землі, і це зобов'язання таке ж живе для неї сьогодні і завтра, яким воно було і вчора. З якого боку не дивитися б на цю установу, до нас говоритиме її універсальний характер як у її структурі, так і в її історичному бутті і в її посланництві.

Вже цих кількох рефлексій вистачає, щоб такої події, якою є Вселенський Собор Вселенської Христової Церкви, присвятити належну увагу. Це тим більше, що такі події не відбуваються часто, останній відбувся майже сто років тому, а між останнім і передостаннім пройшли цілі століття. І тільки виняткові генерації людського роду стають співучасниками, в найширшому розумінні цього слова, цих подій.

8 грудня 1962 року закінчився перший акт соборової дії, і з того приводу хотілося б кинути сніп, а коли це виявиться неможливим, бодай промінчик світла як на саму соборову дію, так і на периферію соборових діянь.

Справа незвичайно складна для людини, яка здалека, не тільки в простірному, але й мериторичному розумінні, приглядається до соборових діянь, старается вникнути в їх проблематику, аналізує і старається дати критичні оцінки й поробити висновки. Справа не легка, бо в цих спробах кидається сніп світла на акторів діянь, які водночас є найвищими достойниками Церкви, з другого ж боку, і вони є дітьми нашого століття, що носять на собі не тільки образ і подобу Богу,

але так само, у своєму житті і думанні, виразно маніфестують свій людський образ і людську подобу.

Дуже часто буває так, що критичний спостерігач прицілюється до отого людського, а актор заслонюється Божим. Та найскладніша справа в тому, що йдеться про діяння установи, в якій попри всіх видимих акторів діє ще один могутній актор — Дух Святий, а дія цього головного актора така загадкова й незбагненна, як взагалі незбагненна є дія надприродного Божого принципу у видимому світі: в людині і всесвіті. Сторонній спостерігач соборових діянь натрапляє на гру і співгру трьох вже у своїй істоті незбагнених принципів нерозгаданої трійці — людина-антропос, всесвіт-космос і Бог-теос. Як нерозгаданою є їх істота, так і таємничою є їх дія і співдія. Зокрема невизначеними є способи, межі, форми і стиль діяння Божого принципу; якщо мова про Собор, отого Божого актора — Святого Духа. І хоч важко сказати, як цей принцип діє, можемо таки з великою долею певности сказати, як цей принцип не діє: напевно він не діє бездільністю і байдужістю, напевно не діє мертвістю, бож Божий принцип живий, це саме життя, це динамічний принцип. Не діє він також так, щоб виелімінував і всесвіт і людину, безпосередню видиму сферу і видимого актора самої незвичайної дії. Напевно не діє примусом і насильством над людською думкою і людським рішенням, бо це суперечне його природі і природі його твору, людини. Отже цей Божий принцип може тільки співдіяти своїм просвіченням й збудженням, щоб людська думка була гострішою й рішення людської свободної волі було самопевнішим. Тому у повній свідомості дії Святого Духа на соборових діяннях для людини-спостерігача залишиться таки один шлях: слідкувати за людським зусиллям соборових акторів, за гостротою їхньої думки, або інакше — за їхньою співдією і важким трудом з єдиною метою, щоб у таємничій співгрі трійці — космос, антропос, теос — як найчіткіше заманіфестувався надприродний Божий принцип, дія Святого Духа.

Є ще одна трудність в оцінці соборових діянь: вони огорнені своєрідною таємницею. Весь зібраний у час трирічних передсоборових приготувань матеріял, що становить предмет соборових нарад, дискусій та вирішень, був і є приступний тільки самим акторам Собору та певній кількості фахівців-дорадників. Соборові наради відбуваються в мовчазних і щільних мурах собору святого Петра й поза мури дістаються тільки поодинокі округинки, з яких можна догадуватися про те чи інше, що діється на Соборі. Але якраз ці округинки й те, що діється на периферії соборового видовища, є предметом розглядів, коментарів, оцінок і прогноз. І треба сказати, що й цього матеріялу є досить. Його вистачає для того, щоб про сам Собор можна сказати, що він не відбувається за замкненими на чотири замки дверима або що Собор втікає чи боїться денного світла.

З названими труднощами в коментуванні й оцінці соборових діянь

зустрічаються всі глядачі, спостерігачі, коментатори й журналісти. Ці труднощі вважаються чимсь звичайним, вони є, зрештою, для всіх однакові. Те, чого звичайний спостерігач чи кореспондент не може зрозуміти чи пояснити, доповнять йому самі актори, церковні достойники в інтерв'ю, висловлюваннях чи в посланнях, які дають бодай загальний, а дуже часто й докладний огляд соборової тематики, соборових праць і перебігу нарад.

Людині латинського світу вистачить послухати тижневі оглиди своїх кореспондентів у радіо, бачити картини соборових звітодавців чи перегорнути сторінки щоденної преси, щоб бодай у загальному знати, що діється на Соборі. Не в такому сприятливому становищі перебуває українська людина, що зацікавлена соборовими діями. А що пересічна українська людина з нашої еміграційної гущі, в тому числі міряни і священники, віруючі, байдужі до віри чи навіть невіруючі, зацікавлена цими діями, можемо з усією сміливістю твердити. Щобільше, вона, ця людина гущі, напевно більше зацікавлена, як про це думають найвищі достойники нашої Церкви як католицькі, так і православні. Вважаємо таке ствердження не тільки радісним, якщо йдеться про оцінку нашої української людини. Вважаємо, що такий коректив, може, неправильної оцінки української людини, яка повинна бути предметом пастирського піклування і журби наших найвищих пастирів, неправильної оцінки з боку тих же пастирів є фактом, з якого наші церковні пастирі повинні радіти. Та не тільки радіти, але взяти цей факт до уваги в своєму підході до довіреного їм стада в майбутньому і зокрема в дальших діях соборових діянь.

Українська людина на еміграції напевно не гірша від докільця, яке його оточує. Український християнин чи навіть збайдужілий до церковно-релігійних справ українець-емігрант так само хотів би знати щось більше про соборові діяння, як і його сусід — француз, голляндець, бельгієць, німець, американець чи канадець. Очевидно, його «цікавості» можна й не задовольнити. Але не слід забувати, що цей пересічний християнин має право вимагати від своїх пастирів, щоб вони не залишали його в повній темряві про найважливішу сучасну подію, якою є Вселенський Собор. Ця українська людина не може задовольнитися кількома фотознімками, чи кількома сухими пресовими нотатками. Вона хоче почути, що діється на Соборі, що є предметом соборових нарад, які погляди нуртують серед соборових отців, які теми ворущать уми репрезентантів Христової Церкви, не говорячи вже про те, з чим прийшли на Собор найвищі достойники нашої Церкви, як виявляється на Соборі і яке місце приділяється там духовій спадщині християнського Сходу, до якого ця українська людина належить.

Уся трудність для української людини і українського коментатора соборових діянь в тому, що їх забуто як у час підготовки, так і в час перебігу соборових нарад. Коли б, для прикладу, хотілося скоментува-

ти перший акт соборової дії на підставі власних українських джерел — послань владик, інтерв'ю владик і богословів, пресових коментарів та оглядів — можна б було хіба в безсиллі й гіркості опустити руки і з жалем ствердити: «Ніщо не відоме».

Нам відомий факт, що Собор відбувається, нам відоме пастирське послання наших католицьких владик з закликом до молитов за успіх Собору, нам відоме, що перший раз в історії п'ятнадцять владик нашої Церкви беруть участь у соборових нарадах. Решта закрита тасмницею. Широкій українській спільноті на еміграції відома також, знову ж не в оригінальному справжньому змісті, а на підставі скуптих і непроглядних вісток чужинецької преси, позиція, заява чи протест наших владик. Але й це десь загубилося, розвіялося та зникло в якомусь тумані, що «заморозив» цей виступ у своїх холодних обіймах.

Важко повірити, щоб владика нашої Церкви відстоювали сьогодні дуже наївний і дешевий погляд на суть Христової Церкви, мовляв, Церква — це ієрархія. Залишаючи на боці саму наївність такого погляду і не зважаючи на те, що ця наївність ще живе явище, яке, слава Богу, відумирає на широких просторах християнського світу, треба згадати, що цей погляд невірний і не християнський, бо Христова Церква — це ж тіло, це живий організм, в якому кожний вірний є живою клітиною цього організму. Церква — це справжнє ціле тіло, а не тільки його торс.

Коли б серед наших владик, у що не хочеться вірити, був ще домінуючим згаданий наївний погляд, який міг би мати не так з євангельської точки зору, як радше з оцінки дійсного рівня зрілості й ступня цивілізації своє виправдання щодо наскрізь примітивних племен сучасного світу. тоді знецінювалася б взагалі наша українська людина, забувалася б тисячолітня християнська традиція нашого народу і виглядало б на те, що наші найвищі пастирі є пастирями овець, безрідних, боязливих і незрячих. Такий стан не був би компліментом ні для наших вірних, ні для пастирів. І тому вважаємо радше, що таке «переоцнення» й забуття широких мас вірних, живих членів Христового організму — це недогляд, недотягнення, а може, ще залишки своєрідного, не нашого і не церковного стилю, який ще то тут, то там покутує в нашій Церкві.

Недогляди і недотягнення завжди можна виправити, а стиль, якщо не тепер, то, може, за кілька десятиліть, може серед інших умов, також з певністю зникне. І ніхто за ним плакати не буде! Та зараз це для українського коментатора соборових діянь мала потіха. Не маючи можливості слідувати за діяннями й аналізувати їх на основі своїх власних українських джерел, він — і це є щастя в нещасті нашого церковного будня — силою умов мусить будувати свої думки й рефлексії великою мірою на матеріялах чужого світу, тобто на спостереженнях, оглядах, коментарях і поглядах чужих мірян, духов-

ників та ієрархів, переплітаючи їх міркуваннями, які логічно насуваються на думку кожній людині, що слідує за соборовими діяннями.

Генеза теперішнього Вселенського Собору незвичайно цікава. Увесь хід подій у Католицькій Церкві останніх років, очевидцями яких були ми, теперішня генерація, ніяк не вказував на те, щоб така подія могла взагалі заіснувати. У 1958 році помер папа Пій XII, який майже два десятиліття був керманичем Христової Церкви, як намісник ап. Петра на римському престолі. Людина глибокого ума й небувалого духовного формату. Якби папа Пій XII проголосив своє бажання скликати Вселенський Собор, мабуть, не було б це ні для кого несподіванкою.

Тим часом керму Христової Церкви перебрав папа Йоан XXIII, людина старшого віку, майже невідома або мало відома широким колам християнського світу. Пролунали голоси, що йдеться про переходове явище, що при виборі вирішено піти на таку «клопітливу розв'язку». Та виявилось інакше: Йоан XXIII вже з самого початку з'являється перед світом, не лише християнським, у повній своїй скромності та покорі, але водночас у повній індивідуальності; не оригінальності, як дехто підкреслював. В повній індивідуальності людини великого серця і проникливого ума. Світ насторожується і приглядається. А Йоан XXIII не вагається скинути з себе володарську мантию і йде шукати найменшого брата, не як володар, а як добрий пастир. Він іде до гущі людей, він спішить до хворих і калік, до дітей і сиріт, від іде у в'язничні мури до в'язнів і злочинців. Іде і спішить із своїм, сповненим любови, серцем й несе цим найменшим та найбільшим благовістю Христової істини. Об'явлену правду і суть християнства він насамперед демонструє своїм живим прикладом. А прикладові слідус слово за словом, просте, переконливе, що промовляє до кожної людини нашого століття.

Важкий уряд Петрового наслідника і відповідальність перед Богом та всім людством роблять кожного Петрового наслідника якоюсь мірою в'язнем свого покликання, говорючи образиво, в'язнем одного із багатьох горбків, якому ім'я Ватикан. В'язнем не тільки місця, але й людського оточення з його невмолимим стилем, його століттями вирізьбленого мислення, його вікових, часто життям самим вже перескочених традицій, його закохань й упереджень. Та кожен в'язень — це відомий психологічний феномен, на свій лад старается вирватися з ув'язнення. Не вільні від цього психологічного закону і ті люди, які спиняються при кермі Христового корабля.

Папа Пій XII втікав з «ув'язнення», відмежувавши себе від оточення, вступивши на шлях життя, що так живо нагадувало життя пустинника, хоч воно й пливло на залюдненій Ватиканській торі. І, перебуваючи в пустелі, він молився, думав, шукав надхнення і з повноти свого пізнання проголошував своє слово, що було могутнім словом з того, майже вже неземного світу.

Папа Йоан XXIII втікає з «ув'язнення» у цей світ з усією його злобою, нуждою і навіть гріхом, але водночас у світ людських істот, що покликані бути Божими дітьми. Той в'язень — великий учитель, цей — насамперед пастир. Учитель говорить з катедри, пастир шукає овець і хоче перебувати з ними. І тому, може, в цьому феномені своєрідної індивідуальності Йоана XXIII чіткішим і яснішим стане те, що світ почув з уст його 25 січня 1959 року, кілька місяців після того, як він став при кермі Христового ксрабля. Про цю подію папа Йоан XXIII висловлюється в промові на відкритті Вселенського Собору наступними словами: «Стосовно почину цього Собору, на якому ми тут зібрані, треба сказати, що думка про скликання його постала в нашому серці несподівано... Сталося це несподівано й неочікувано, як той соняшний промінь, що освічує вселенну...»

Ми залишаємо на боці питання свого роду «інспірації» з висот. Ми тільки стверджуємо, що такою ж самою несподіванкою й неочікуваністю, яку відчував папа Йоан XXIII, було заповідження Собору для високих достойників Церкви, які були безпосередніми свідками цього заповідження. Присутні кардинали, як один з них висловився, прийняли це заповідження «шанобливою мовчанкою». Важливо ствердити також і те, що сама ідея скликання Вселенського Собору не була наслідком холодного розумування і калькуляції, але, як каже папа, «постала в нашому серці».

Отже генеза Вселенського Собору — це не холодний розрахунок, але спонтанне відчуття серця, яке в людині є джерелом найбільш шляхетних порухів: милосердя, любови, журби пастиря за своє стадо. І це важливо ствердити, що ідея Вселенського Собору своє джерело має в силі, яка є найбільш Божою, може тому, що вона є в найвищому ступені людською; ця сила — це любов. Коли ж генеза Собору виводиться з любови, то наскрізь природним було те, що папа Йоан XXIII підкреслив в цьому ж заповідженні, що головним питанням соборових нарад буде питання промовлення шляху для з'єднання роз'єданого християнського світу, як передумови далекого в майбутньому з'єднання всього людства на базі об'явленої істини і вселюдської любови. Правда, в дальшому розвитку цей сміливий задум, може, навіть надто сміливий, враховуючи нужденну дійсність сучасного людства, перейшов деякі метаморфози. Правда, після сконфронтування цього сміливого задуму із твердою дійсністю пересунено акценти, звужено й спрецизовано чіткіше конкретні цілі Вселенського Собору; і хоч у висліді цих метаморфоз і пересунень акцентів завданням Собору мало бути визначення напрямних для оновлення життя вірних Христової Церкви, то, і це також несподіване, всі приготування і навіть перебіг нарад початкових соборових діань відбувалися таки під кутом зору конечности з'єднання.

Покотилася лявіна приготувань до Собору, яка охопила католицький світ, але не залишила глухими й байдужими всіх інших християн.

Старанно відготовувано реакції на заповідження Собору. Почалося розгадування загадки, яким буде цей Собор, що буде становити його тематику, хто візьме в ньому участь. Мінялися прогнози та припущення, росли надії та сподівання, то знову вкрадалися сумніви і безрадність. Одне стало ясним: мільйони людей маніфестували свою журбу за долю Церкви і даліше буття всього християнського світу. Здається, ніякий собор, за винятком соборів перших християнських століть, не здолав так міцно сколихнути людські думки, як саме заповіджений II ватиканський Собор. Феномен Вселенського Собору став власністю кожної християнської людини. І це також несподіванка в нашому модерному, гіпертехнізованому світі. А може якраз ця сучасна модерна людина, що раптово опинилася в путах філософічного або бодай на практиці життєвого матеріялістичного світосприймання, тим могутніше виявляє свою тугу за чимсь неземним, за тим незбагненим Божим, з яким вона в'яже свої сподівання на рятунок, відродження чи навіть спасіння?

Майбутній дослідник цього найновішого часу в історичному бутті всього християнства мусітиме завдати собі багато труду, щоб зібрати та впорядкувати велетенський матеріял студійно-наукового та інформативно-журналістичного характеру і віднотувати всі важливіші події, які виникли в наслідок заповідження Вселенського Собору і стоять з ним в тісному чи тільки вільному пов'язанні.

З важливіших подій, які тут тільки відготовуємо, не входячи в їх аналіз, є Конференція Православних Церков на Родосі, що відбулася 24-30 вересня 1961 року, яку попередили різні поїздки та консультації видних представників православного світу, в тому числі також московського патріярха Алексея, по країнах Близького Сходу. Основним завданням Конференції було приготувати матеріял для Всеправославного Просиноду, що мав би відбутися в недалекому майбутньому. Зараз не важливо, які мотиви спричинили таку активність православного світу, якими мотивами керувався також патріярх Алексей. Навіть якщо в основі цієї активізації лежали б наскрізь земні міркування, нам ніколи не відомо, якими шляхами керує Господь людськими збірнотами. І такі земні, навіть не шляхетні мотиви може могутній Господь обернути на справжні благодатні плоди, про які сьогодні ми навіть не думаємо. Важливіше те, що накреслені теми Конференції в багатьох пунктах покриваються з загальною нам відомою тематикою Вселенського Ватиканського Собору. І ще важливіше те, що конференція відбулася в атмосфері, яку створило заповідження папою Йоаном XXIII недалекого Вселенського Собору, отже в атмосфері оновлення християнства та замирення християнського світу. Перший раз в історії взаємовідносин роз'єднаних християнських віровизнань у Конференції православного світу взяли участь у ролі представників католицької преси католицькі спостерігачі. Питання зами-

рення християнського світу було найбільш актуальною проблемою, живо дискутованою поза кулісами офіційних нарад.

Стосовно Конференції дещо відмінну від офіційної постави латинського світу зайняла греко-католицька, з'єднана з Апостольською Церквою, мелхітська Церква з патріархом Максимом IV на чолі. Ця постава відмінна, в ній приходять до голосу не так формально-правний бік справи, як радше людський і християнський елемент любови. Єпископат цієї Церкви, що відбув саме свої наради, вислав братне, теплою любов'ю пройняте привітання зібраним на Конференції достойникам православного світу. Цей сміливий крок пастирів мелхітської Церкви був усіма учасниками прийнятий в такому ж дусі радості й любови; його якимось несміливо промовчано в штабних офіційних колах латинського церковного світу. А, може, ця мовчанка і настороження були виявом своєрідної боязні перед новим, більш живим і людським стилем, що приходив до голосу у міжвіровизнаневих взаєминах?

У подібній атмосфері зглиблення істоти християнства та замирення відбулася III Асамблея Єкуменічної Ради Церков, в якій об'єднується на дуже вільній і в питаннях правд віри нечіткій базі зрізничований протестантський християнський світ. У цій Асамблеї бере участь Московська патріархія через своїх представників, на ній приймається просьба Московської патріархії про прийняття її в члени Єкуменічної Ради. І на цій Асамблеї в Нью-Делі 18 листопада — 6 грудня 1961 року була представлена латинсько-католицька преса.

Абстрагуючися від питання, як і коли дійде насамперед до замирення, а в дальшому до з'єднання всього християнського світу, можемо вже сьогодні ствердити: діалог між християнами, чи радше — між християнськими віровизнаннями, почався. Він не є вже чимсь небувалым, він став щоденним явищем. І це треба привітати. Християни не говорять уже попри себе, вони не ведуть бундючних монологів, але почали говорити до себе в атмосфері взаємного розуміння, пошани, журби за долю Христової Церкви — в атмосфері любови. Цей діалог, як далі побачимо, став незвичайно інтенсивним. Для нас, українців, ці явища, хоч як вони ваговиті, не є чимсь новим. Ми тільки дещо призабули із своєї власної церковної історії. Тому пригадаймо, що діалог між католицьким і православним світом у нашому столітті, про давніші віки тут не говоримо, був заініційований і провадився кілька десятків років тому ніким іншим, як слугою Божим митрополитом Андреем перед першою світовою війною. Місцем діалогу було містечко Велеград, а форумом братніх зустрічей — Велеградські конгреси. Різниця тільки в тому, що діалог колись був відірваним, в очах християнського оточення і тодішньої ментальності майже крайньо небезпечним явищем. Сьогодні змінилися часи, змінилися також людські погляди. І ми можемо тільки радіти, що велеградська ідея сьогодні живіша, ніж будь-коли раніше. Вона сьогодні стає власністю

всього християнства, колись її вважали ідеєю фікс небагатьох ревних апостолів з'єднання. Можна тільки шкодувати, що як латинський світ, який з таким запалом і ревністю усвідомлює собі сьогодні вагу самої ідеї, так і східній грецький, в тому числі також український світ, який характеризується хіба своєю пасивністю та нестачею чіткої концепції дії на відтинку наближення ідеї з'єднання християнства, призабув те, що діялося кілька десятиліть тому, і, збираючи сьогодні плоди, забув про те, хто сів здорове зерно. Тому пригадаємо цю істину обом світам для відсвіження в умах. А також для того, щоб в одних збудилося більше почуття скромності, у других більше довір'я до тієї нашої Матері Церкви, синами якої ми є. Не зважаючи на хвилеву неміч на відтинку нашого християнського життя, не зважаючи на розгубленість і нетямущість, не зважаючи навіть на те, що ми сьогодні «приїхали впорожні» на Вселенський Собор, наша Мати Церква, та, на європейському Сході, до якої, на жаль, наші Церкви-Дочки, оці на чужині, ще далеко не доросли або, скажімо радше, до якої вони чомусь «не вдалися», ця наша Церква принесла в дар Вселенському Соборові ідею Велеграду, за якою стоять такі постагі, як митрополити Андрей і Йосиф, монахи-василіяни оо. Теодосій-Тит Галуцинський і Й. Скрутень.

Три роки приготування до Вселенського Собору були роками гарячої праці, яка відбувалася в різних передсоборових комісіях, що збирали й порядкували матеріал для самого Собору, при чому цей матеріал напливав з усіх сторін християнського світу. З матеріалів вибрано найважливіші речі і впорядковано та зредаговано у формі т. зв. схем, що мали стати предметом соборових нарад. До комісії були покликані також представники і фахівці Східньої католицької Церкви, в тому числі й української, яка творить найчисленнішу групу серед з'єданого християнського Сходу. Яким був вклад наших представників та вчених фахівців і наскільки узглядно в проєктіваних схемах їхні суґестії, якщо такі вплинули, це нам не відоме з уваги на таємницю, якою закриті праці комісій. Вистачить тільки згадати, що була дана шанса для виявлення думки нашої Церкви в цілому ряді питань богословського, канонічно-правного, пасторального характеру тощо.

Цю шансу використали зрілі християнські народи, здається, максимумно. Ієрархи цих європейських народів самі виявили багато ініціативи, щоб у підготову Собору запрягти всіх вірних, богословів і душпастирів аж до мірян включно. Занотуємо тут тільки звернення віденського архієпископа кардинала Кеніґа до духовенства та вірних з закляком, щоб давати матеріал і проєкти, які мали б бути предметом соборових нарад. У Німеччині поставлено всю роботу Христової Церкви під знак приготування до Вселенського Собору. Праця найміцнішої, мабуть, організації німецьких мірян, що проходить в рамках т. зв. «Католікентагу» з його студійними днями, конференціями, кон-

гресами, була скерована на те, щоб своєму спископатові дати проскти, з'ясувати перед ним те, що вони вважають «на потребу», висловити свої бажання. Цілі стоси резолюцій і побажань впливали до рук німецьких єпископів, які заохочували вірних до вияву своєї думки, які інформували вірних про кожночасний стан підготовчих робіт, які знайомили вірних з проблематикою, що стоятиме перед Собором. Тому ці єпископи можуть спокійно сказати, що вони передають на Собор г о л о с усєї їм довіреної Церкви.

З подібним динамічним підготуванням до Вселенського Собору ми зустрічалися на терені Бельгії, Голляндії. Про Францію навіть не доводиться говорити, бо там поставлено проблематику Собору з типовим для французів еляном, сміливістю й бистролетністю думки. Навіть у традиційно консервативній Еспанії слідним було сколихнення широких кіл віруючих.

Якщо з тим усім, що діялося на наших очах в безпосередньому нашому оточенні, порівняти те, що діялося у нас самих, то з болем треба сказати, що не діялося нічого. У нас не виявлено жодної ініціативи; ні духовенства, ні вірних не питали наші ієрархи про думку чи хоч би сугестії. Справу Вселенського Собору потрактували наші владики, не як справу Церкви, а як справу виключно самої ієрархії.

І тут виразно висловлюємо свій жаль до наших найвищих церковних пастирів. Одне чи друге, дуже загальникове, послання не розв'язує самої важливої проблеми і не звільняє нікого від відповідальности перед історією і перед своєю Церквою. Нам, широким колам вірних і духовенства, боляче було бути свідками, як ієрархи такої малої з'єднаной з Апостольським Престолом Церкви, якою є християнські мелхіти на Близькому Сході і яка нараховує всього двісті п'ятдесят тисяч вірних, як ці ієрархи потрапили насторожити християнський світ своїми виступами і своїм розумінням проблем, які стоять перед усією Церквою. Вісімдесятилітній патріярх Максим IV не лякався далеких подорожей, він упродовж довгих місяців 1960 року об'їхав західноєвропейські країни, і до його слів прислухався латинський світ. Його сміливу промову, виголошену в Дюссельдорфі перед добірною академічною публікою, перекладено на кільканадцять мов. І хоч про цю промову нерадо говорить в певних колах римської курії, вона розійшлася серед широких кіл християн і сколихнула сумління багатьох. Щобільше, константинопільський патріярх Атенаторас, приймаючи в себе на аудієнції кількох чільних католицьких мірян, сказав, що промову цю зберігає в себе під рукою, бо бачить у ній початок нової епохи в історії християнства, і додав з жалем: «Ви, латиняни, самі несвідомі того, яку благодатну працю проводить патріярх Максим IV». Про цього ж патріярха, про його сміливі та глибокою думкою окрилені виступи на передсоборових комісіях і на самому Соборі заговорила світова преса, а світова християнська громадська думка приймає їх не раз як своєрідне «откровеніє».

А тим часом наша Церква нараховує мільйони і, не зважаючи на знищення ієрархії Церкви-Матері, нараховує поважне число ієрархів. Та сили Церкви не міряються мертвими числами. Очевидно нам усім, хоч боліємо за нас самих і за нужду нашу, треба тільки радіти, що устами патріярха Максима IV промовляє ще невідумерлий християнський Схід. Може так призначило Боже Провидіння, щоб речником цього Сходу були сьогодні призабуті мелхіти, ті мелхіти, яких, правда, заливає море мусульманського світу, але які ще дихають Єрусалимом і Святою Землею, призабутою колискою вселенського, справді католицького, християнства.

Хоч питання з'єднання християн, як це вже було згадано, відсунено на дальший плян у цілому соборовому комплексі, не зважаючи на це, йому присвячено належну увагу. Для цієї мети створено спеціальний секретаріат під керівництвом кардинала Беа і комісію для справ Східної Церкви під керівництвом урядуючих секретарів — кардиналів Конгрегації для Східної Церкви. Секретаріатові призначено працю на відтинку протестантського християнського світу; до комісії мав належати християнський нез'єднаний світ, хоч лінія відмежування з різних причин не була збереженою. Треба об'єктивно ствердити, що кардинал Беа, німець з походження, заходився з німецькою солідністю коло виконання дорученого йому завдання. І знову перед нашими очима дивний феномен: 80-літнього старця зустрічаємо майже в усіх європейських країнах германського і англосакського світу. Він промовляє в університетських авлях, їздить з міста до міста, з одного центру християнського життя до другого, він зустрічається і веде розмови з найчільнішими представниками інославного християнського світу. Для кардинала римської курії це щось небувале. Кілька десятків років тому такі виступи, такі доповіді, промови, зустрічі і розмови були немислимі. Святе Офіційом було б, мабуть, не завагалось у найкращому разі припинити таку діяльність. Але змінилися часи, міняються люди, змінилися і погляди. Зачався інший стиль, що базується на наскрізь інших, продуманих заложеннях у Христовій Церкві. Ця Церква не замикається у своїх мурах і не чекає, поки ворожі гармати зачнуть прицілюватися в неї, щоб з-за мурів відстрілюватися. Христова Церква виходить у широкий світ; вона йде з відкритими раменами до людей, бо її призначення і посланництво, згідно з волею Христа Спасителя, — бути для всіх людей і їм служити.

У висліді послідовної, продуманої і з одвертістю проведеної акції Секретаріату для справ єдності на Вселенському Соборі з'явилось кілька десятків спостерігачів від різних християнських з'єднань протестантського світу. Це безсумнівне досягнення, що дає підставу надіятися. Це не випадок, що якраз синові германського світу, кардиналові Беа, довелось очолювати цей Секретаріат і керувати його роботою. Вже факт приналежності до народу, розірваного у релігійному розумінні, дає можливість вчутися в саму проблематику і нужду

церковного роз'єднання і дає також потрібну силу та енергію, щоб зробити все в людських силах, щоб направити лихо. Але є ще інший аспект цієї справи: в германському та англосакському світі лежали коліски тих, які були основоположниками теперішнього стану християнства в західньому світі, байдуже, якою мірою вони винні чи невинні в цьому стані. Стверджуємо тільки сам факт. Тому ніщо не є природніше, як те, щоб з цього ж світу вийшли діячі та церковні постаті, що бодай злагіднять жахливий стан роздору, спричиненого їхніми предками. Це було б природним і справедливим.

Якщо мова про Комісію для справ Східньої Церкви, то за виявами її приготування і праці треба з трудом шукати. Наскрізь природним було б, щоб ця Комісія, як репрезентант невеличкої групи християнського з'єднаного Сходу, з відчуття свого посланництва промощувати шлях чи будувати міст до нез'єднаних східніх християн, виявила хоч частину тієї динаміки, яку ми могли спостерігати в дії Секретаріату для справ єдності. На жаль, склалось інакше. З невідомих причин ця Комісія, а слідом за нею і всі ті, хто знаходиться на нижчих ієрархічних щаблях її структури, за винятком вже згаданої греко-католицької Церкви мелхітів, не проявила якоїсь помітнішої ініціативи. В нашому нотатнику важливіших подій на цьому відтинку відзначаємо тільки одну нотатку: «Влітку 1961 року два відпоручники Конгрегації для Східньої Церкви, монс. Теста, апостольський делегат у Туреччині, і о. Альфонс Раес, президент Папського Орієнтального Інституту, відвідали патріярха Атенатораса. Вони поінформували патріярха про приготування до Собору і заявили, що Апостольська Столиця належно оцінює прихильні вияви патріярха у відношенні до Католицької Церкви». І це все. А якщо навіть були інші події, не відомі чи затримані в секреті, то цього мало або це були акції без особливого значення, інакше сьогодні така чуйна на все преса була б десь про це згадала.

Все ж таки про причини такого стану можна здогадуватися. Перша з них це те, що Конгрегація для Східньої Церкви якраз у такий важливий час Вселенського Собору не має відповідного керівника. За останні роки після відсунення з цього становища кардинала Тіссєрана керівництво кілька разів мінялось і переходило з рук до рук різних латинських достойників; змінялось не за принципом, наскільки дана людина в і д д а н а самій справі християнського Сходу, тобто наскільки ця людина ним живе і йому хоче служити, навіть не за принципом фаховости, тобто наскільки даний керівник орієнтується в дуже складних питаннях, отже, як уже не має серця, то бодай має належне знання, це керівництво змінялось за якимись шабльоновими принципами обсадження урядової драбини. Щойно в останньому році Конгрегацію очолив т. зв. «орієнтал», який одначе несподівано помер. Кажемо т. зв. «орієнтал», користуючись тут поняттям одного відомого латинського орієнталіста, який, згадавши про т. зв. орієнтальних пре-

латів, підкреслив водночас, що їх слабою сторінкою є те, що є орієнталами тільки за формою, а при тому є наскрізь відчужені від свого рідного пня Східної Церкви. Цей орієнталіст докинув також, що на відчуження складається, крім цього, окрім виховання у специфічному римському світі, також вплив особливого оточення, що його можна загально назвати «римською курією».

Не хочемо судити, наскільки така оцінка близька до дійсности, але немає сумніву, що поняття т. зв. «геніус льоці» є чимось звичайним у світі, тому й Церква не вільна від цього феномену. Залишається однак безспірним факт, що брак належного керівництва в найбільш для справ Східної Церкви покликаний конгрегації не сприяло дії Комісії для Східної Церкви. Якщо ж ідеться про оцінку латинського орієнталіста т. зв. «орієнтальних прелатів», то латинникам, і особливо їхнім прелатам, слід пригадати, що таке сьгоднішнє свос обличчя ці орієнтальні прелати завдячують тільки своїм співбратам-латинникам. Чейже століттями працювали над тим ці латинські прелати в усіх країнах, де вони зустрічалися з християнським Сходом, щоб саме цих «орієнталів» відчужити від східного християнства, щоб переобразити їхні обличчя, чи не тільки обличчя, а й душу, на взір і подобу латинських прелатів.

Сьгоднішні латинники, які «восхищаються» християнським Сходом, не повинні забувати, що усе друге тисячоліття християнства йшло під знаком централізму на відтинку церковної адміністрації, під знаком уніформізму на відтинку літургичних форм та дисциплін і під знаком нівеляції будь-якої духової окремішности. Латинські прелати повинні пригадати, що це в нашому столітті вияви екстремного централізму, уніформізму та нівеляції були панівними в думках і діяннях більшости цих західних прелатів. Якщо сьгодні під тиском умов ці прелати трублять на відступ і поворот, то ми, східні католики, вітаємо таку переоцінку і перестановку в мисленні, але це не виключна вина з'єднаних східних християн, якщо їхні церкви зведено тільки до ролі дивних заповідників, щось подібне, як це сталося з індіанами у Новому Світі.

Не на християнському Сході, а на латинському християнському Заході звихнено ідею «католицькості Христової Церкви». Не на Сході, а на Заході звужено поняття «католицькості Церкви» до однієї культури, до одного географічного поняття «Західної Європи» і до одного латинського типу християнства. Сьгодні йде боротьба за правильне розуміння «католицькості Христової Церкви» в її універсальному вселенському розумінні, без огляду на простірні, культурні і духові елементи. І не заслуга в тому тих чи тих латинських «восхищенників» християнського Сходу чи навіть германських «культуртрегерів», що в нашому столітті дійшло нарешті — хоч дуже пізно — до таких «відкриттів». Може, заслуга в тому і тих «заповідників», Церков християнського з'єданого світу, які самим своїм існуванням і своєю ви-

тривалістю та незламністю серед ударів латинського і нез'єданого світу давали, нехай і як німі свідки, яким замкнуто уста, власне свідчення правильного розуміння «католицькості Христової Церкви». Тому певна іронія і докір у бік християнського з'єданого Сходу з боку деяких «спеців» до цих питань звучать чомусь нещиро і непереконливо.

Зацікавленим прелатам і спецам від питань християнського Сходу ми радили б прочитати хоч би одну з цікавих праць митрополита Андрея, написану в 1943 році. Ця праця знаходиться в римських архівах, писана французькою мовою, і є сьогодні дуже актуальною. У праці якраз змальовано боротьбу за справжню «католицькість Христової Церкви» впродовж довгих віків на європейському Сході. Ми думаємо, що будемо мати нагоду познайомити зацікавлених з повним текстом цієї праці.

Дальша причина явного пасивізму Комісії для справ Східної Церкви є по другій стороні барикади, у православному нез'єданому світі. Його репрезентанти воліють мати партнером своїх розмов латинян, в яких бачать дійсних репрезентантів римської Католицької Церкви. Конгрегація для Східної Церкви, як також її передсоборова комісія є в їх очах представником «унії», до якої вони відчують історичне упередження і в якій не бачать повноцінного партнера. Не можемо цьому дивуватися, коли представники нез'єданого християнського Сходу нав'язували контакти і розмови радше з Секретаріатом для єдності християн, ніж з Комісією для Східної Церкви. Секретаріат мав далеко вигіднішу позицію, ніж згадана комісія, обтяжена баястом історичних «унійних комплексів». Можна тільки боліти, що ці «унійні комплекси» ще не переборені, але також і в церковній політиці реалітети відіграють основну роль. Про те, наскільки виправдані ці упередження та психологічні «унійні комплекси», можна дискутувати. В нашому розумінні унія — це ніщо інше, як завершення змагань до єдності Христової Церкви в душі справжньої «католицькості». Бо й сьогодні, якби ми не називали руху за замирення та кінцеве з'єднання чи поєднання християнського світу, йдеться кінцево-кінцем не про що інше, як про унію, «соединеніє». Якщо в деяких країнах, як, наприклад, на Україні, свідомість єдності Христової Церкви, тута і змагання за неї впродовж довгої епохи, в яку інші країни вперто протиставилися погребанню роздору, довели таки, нехай і до частинного завершення цих змагань в «унії», то, прагнучи сьогодні до замирення і «соединенія», не вільно кидати прокльону на саму історичну ідею з'єднання. Бож «унія» зберігала і будила впродовж цілої трагічної епохи роздорів у християнському світі бодай тугу за єдністю і була живим свідком шукання шляхів до неї. Інша справа, що, на жаль, у цю епоху роздорів замазалася сама концепція єдності Церкви. Ні західній латинській, ні східній грецькій світ після нещасних роздорів не спромоглися на чітку концепцію, не диво

отже, що поняття «унії» zdeформоване. А все ж таки, і це може звучати парадоксально, власне ота невеличка група східних християн у Вселенській Католицькій Церкві, тих 11 мільйонів вірних, хоч важко їм увійти в діалог з нез'єднаними східними християнами, стає моделлю — зразком для західного християнського світу — католицького і протестантського; за цим зразком можна б розв'язувати питання з'єднання на Заході. Є отже в «унії» деякі елементи, які роблять її «моделлю — зразком», що мав би спричинитися до погребання західного роздору. І це вважаємо також несподіванкою в розважаннях теперішнього стану в християнському світі.

Якщо б до моделю долучилася ще ясна концепція в самому моделі й усвідомлення цієї концепції в її носіїв та репрезентантів, тоді, думасмо, скріпилася б сама позиція «унії» в цілому християнському світі. Покищо такого реалітету ще немає. Але є вже відрядний стан діалогу по різних лініях: інтенсивний «діалог» розвинувся на відтинку Секретаріату для єдності і протестантським світом. Бракує його на відтинку основної Конгрегації для Східної Церкви і нез'єданого християнського Сходу. Силою умов і, може, більшої ініціативи нав'язав цю нитку Секретаріат, у висліді чого з'явилися на Соборі спостерігачі Московської патріархії. Є віддавна діалог між громадою мелхітів і православним Сходом, репрезентованим вселенським константинопільським патріархом. Словом, різними лініями — центральними і локальними — снуються нитки пов'язання, зустрічей тощо.

Природним було б, щоб в нашому церковно роз'єданому народі почалося живіше змагання за переборення роз'єднання. І тут приходимо до прикрого ствердження дійсного стану. Не сталося тут нічого радісного, навпаки, існує майже воєнний стан. Гарячим бажанням українця-католика Східної Церкви було б, щоб наші православні брати насамперед самі привернули в себе повноту єдності, щоб вони як одна частина православного світу включили себе в цю велику православну родину, відновлюючи молитовну єдність з іншими Церквами цього світу. Нашим дальшим бажанням було б, щоб наші православні брати переборили в себе самих комплекси кривди, меншевартості і історичних, байдуже, виправданих чи ні, жалів й упереджень, щоб вони вирвалися з пут чужої духовості і віднайшли шлях до вирізьблення свого християнського обличчя в душі давнього, чужими впливами не викривленого православія старої України. Нашим гарячим бажанням було б, щоб ці наші брати потрактували справу з'єднання як справу серйозну, справу насамперед нашої спільної Христової віри, а не як виключно справу культури, побуту чи навіть нації. Питання єдності мусить бути розв'язуване тільки і виключно з позиції самої віри. Інакше наше християнство стане ерзацом віри і, щонайвище, святочною декорацією чи деклямацією.

Тут і там чується жаль, що наша Православна Церква не вислала своїх спостерігачів на Собор. Можна боліти, що так сталося. На це

складаються причини різного порядку, між іншим і те, що в колах наших православних ієрархів сама Римська столиця трактується (як і все, що з її ініціативи відбувається), як свого роду політикум. Такий підхід — виправдують вони себе — закриває їм шлях, щоб зблизитися, а наводить їх на шлях негачії. І треба часу, щоб такий підхід перебороти, щоб навіть, бувши упередженим і настороженим, спромогтися на крок, нехай і холодної, зустрічі. Відома річ, що протестантський світ багато далі віддалений від Католицької Церкви, ніж наша Православна Церква, а все ж таки він зважився літи на зустріч, на діалог. Це свідчить тільки про його зрілість, уточнім ще, християнську зрілість. Праща, не з'явилися на Соборі спостерігачі православних східних Церков, але причина тут наскрізь інша: ці Церкви були в'язані неуточною поставою цих Церков на конференції на острові Родосі. На всякий випадок реакції цих православних Церков на ідею Вселенського Собору були далеко прихильніші й обережніші, ніж реакції деякого з наших православних ієрархів.

Наш біль за такий стан не є скерований в один бік. Його ми звертаємо також і на адресу наших католицьких церковних достойників, нашого духовенства і вірних. Ми, християни католики Східної Церкви, питаємо себе: що в нас зроблено, щоб переламати льоди, щоб принаймні розпочати діалог, братній християнський діалог у душі Христової любові. Ото ж, відповідять нам, що на початку передсоборних праць появилось звернення українських католицьких владик з простягненням руки і закликом повернутися до єдиного Христового стада; а напередодні відкриття Собору появилось подібне звернення з болючим ствердженням, що простягнена рука зависла в повітрі. Немає сумніву, що це гірке ствердження для нас, усіх братів християн без уваги на нашу віровизнаєву приналежність. Але питаємо далі: чи те все, що зроблено, достатнє, щоб нав'язати розмову між порізненими братами християнами? Якщо це справді все, то це дуже мало. Крім цього, можна б ставити під знак запиту, чи такий шлях формальних, офіційних звернень, де важиться слова на вагу золоті або де часто вживаються окреслення, які радше віддаляють, ніж наближають, чи такий стиль взагалі надається до заініціювання розмови-зустрічі. Такий стиль тільки змушує другу сторону зайняти «тверді позиції». Закріплюються тільки і так уже задерев'янілі фронти, а сторони, що мали б зустрітися в розмові, втікають до готових мурів твердинь, між якими проходить глибокий рів.

Нам, християнам католикам — думаємо, що бажання широких кіл наших православних братів покриваються з нашим — хотілося б бачити такі картини, які останньо пересувалися перед нашими очима в чужинному, нас оточуючому, християнському світі, — картини, де наш «український Беа» спішить на зустріч з таким же «українським Дібеліусом», де між тими достойниками двох віровизнань доходить до зустрічі і розмови на наскрізь людській базі, без вимушених форму-

лювань, в атмосфері взаємного довір'я і братньої любови, в глибокій журбі за Христову справу. Нам хотілося б бачити такі картини, які були щоденним явищем в роз'єднаному народі Голляндії, де відбувалися зустрічі між духовниками і пастирями різних християнських віровизнань, де дискутовано, обговорювано й шукано доріг. Не значить це, що їх знайдено, але спільно шукати, це вже означає вийти з задушних твердинь і дихати принаймні свіжішим повітрям.

У висліді цих міркувань доводиться ствердити: Вселенський Собор і все, що з ним в'яжеться, застає нас — католиків і православних — повністю безрадними та невідготованими.

Нашу невідготованість і безрадність можна б виправдувати причинами зовнішнього порядку, мовляв, наше церковне життя знаходиться після перещеплення його в чуже оточення в пелюшках, воно потребує часу, щоб сконсолідуватися, щоб віднайти себе самих тощо. Все це правда. Але, врахувавши всі ці труднощі, неміч нашої Церкви кориниться в чомусь іншому: насамперед у тому, що розвиток нашого церковного життя йде по лінії повної декомпозиції. Це — парадоксальний феномен. У час, коли в католицькому світі зауважуються тенденції, щоб тягар відповідальности перенести на помісні Церкви з їх собором єпископів на чолі, які спільно вирішували б складні питання буття та дії цих церков і накреслювали б напрямні апостолування, в нас цей собор єпископів — у формі відомих конференцій — є незцементованим, без якоїсь чіткої проєкції своєї дії в цілому. У висліді цього маємо на еміграції не одну Церкву-Дочку, а безліч «удільних князівств з удільними князями» на чолі. Не йдеться тут про централізацію нашого церковного життя в адміністративному розумінні, але про усвідомлення відповідальних за долю нашої Церкви пастирів ідейного змісту та ідейного скерування всього життя нашої Церкви в усіх країнах її існування. Ми хотіли б бачити скромні початки такого усвідомлення в конференціях наших владик, але, мабуть, ці конференції залишаються ще покищо у сфері експериментування. У Церкві, як живому організмі всіх вірних, не відчувається відгомін цих конференцій.

Заіснував парадоксальний стан: в організаційній структурі нашої Церкви на чужині розбудовано її ієрархічну верхівку, натомість забуто про її ідейно-духову злітованість та єдність, які губляться за цим зверхнім риштуванням. За якийсь час, якщо скоро дійде до усвідомлення цього стану і його вже зарисованих ліній розвитку, дійде до повного роздрібнення і навіть відчуження між окремими одиницями, якими є сьогодні посталі митрополії, владичества чи екзархії. У площині цих декомпозиційних процесів ми дивимось також на недавній Синод канадської митрополії. Хоч на ньому зовні продемонстровано прив'язаність вірних до Церкви і незаперечні досягнення п'ятдесятьох років життя нашої Церкви в Канаді, такий Синод тільки однієї частини нашої Церкви на чужині закріплює стан декомпо-

зиції. А якщо вірити вісткам про перебіг нарад і зміст синодальної тематики та прийняті постанови, то треба цей синод вважати невдалим, що більше — регресом у розвитку нашої церковно-релігійної думки. Чи Синод не був спробою, щоб глухий відгомін віджилого й безповоротно минулого прибрати в шати ще живого і дійсного? Було б незвичайно інтересним провести студію відомих вже матеріалів Львівського синоду, що відбувався під час більшовицької окупації 1940-41. і матеріалів та вирішень Кангздського синоду 1962. Сконфронтувавши ці матеріали, доведеться мабуть, прийти до несподівано прикрих стверджень. Якщо говорити про Львівський синод, то він своєю тематикою, атмосферою, в якій він відбувався, і способом його проведення — відкриті двері для участі та висловлення думки кожному священикові, навіть відмічення та поставлення проблеми про доцільність прислухати думку мірян, довгий час тривання і тому можливість ґрунтовно розглянути питання, — був справді багатим. Він накреслював проєкцію життя нашої Церкви, хоч у ньому не було найменших зйявів зовнішнього «торжествування». Закоханість у зовнішню маніфестацію, а не у внутрішню контемпляцію явище нашого життя, над яким варто замислитися.

А що було природнішим і ближчим, як те, щоб — коли вже конечно вирішено відбути такої синод однієї митрополії — поставити йому проблематику під виключним аспектом грядущого Вселенського Собору? Що було природнішим, якщо б після обслідування ситуації на відтинку церковно-релігійного життя в усіх країнах нашого поселення і після заслухання побажань, сугестій чи навіть просьб наших вірних, мірян та духовників, якраз на такому Синоді, використовуючи ще її присутність всіх єпископів, що з'їхалися на свою чергову конференцію, ще раз обдумати всі соборові проблеми і з непорожнім возом вибратися на Вселенський Собор? Святкування 50-ліття нашої Церкви в Канаді — це безсумнівно тарне свято, але п'ядесятліття зобов'язує не тільки до того, щоб поглянути на пройдений шлях, але кинути динамічну і чітку проєкцію в майбутнє.

З декомпозицією, яка зарисовується на структуральному та ідейно-духовому елементах нашої Церкви, як церковно-релігійної спільноти, тобто в її соматичній і пневматичній частинах як живого організму, в'яжеться явище затрачення зв'язку з Церквою-Матір'ю. В ієрархічному складі помічається велика недостача тяглости в перебиранні духової спадщини. Воно й не диво, коли зважити факт, що серед складу ієрархії хіба одна чи друга одиниця самою своєю життєвою формацією ще старається цю тяглість зберігати. Такий ієрархічний склад — це очевидно невмолимий закон життя, але справа в тому, щоб і діти, які формуються у відмінних умовах, у відриванні від землі своїх батьків і дідів, в оточенні чужих впливів, перебираючи найвищі церковні достоїнства, перебирали також найбільші зобов'язання і найбільший тягар: бути свідомими пересемцями спадщини. Якщо

такий реалітет не заіснує, тоді пересаждена на чужий ґрунт квітка нашого церковного життя мусить зів'янути і треба б замислитися, чи варто будувати штучну теплярню, в якій цю квітку зберігати.

Резюмуючи рефлексії, доводиться сказати, що шанси, яка була нам дана впродовж трьох років передсоборової підготовки, ми не використали. Для нашої Церкви Собор прийшов на десятки років передчасно, бо наша Церква-Мати засуджена на мовчанку, а її Церкви-Дочки виявили безрадність і залишилися позаду своїх християнських Церков-Сестер бодай на десятиліття. Для нас на чужині ХХ століття ще не надійшло. І так після трьох років невикористаних шанс прийшли на Вселенський Собор наші ієрархи.

У день відкриття Собору автор цих рядків отримав алярмуючий телефонний заклик з далекої чужої країни. Співрозмовець-священик інформував про те, що наші вірні нарікають на те, що німецький кореспондент євровізійних станцій, вичисляючи ієрархів різних народів, в тому числі маловідомих молодих афроазійських народів, не назвав нашої ієрархії їхнім національним іменем. Не знаємо, що спричинило таке звітування коментатора: незнання, зла воля чи, може, позакулісове аранжування. Для нас важливе те, що в реакції наших вірних виразно виявляється бажання, щоб наша Церква виявляла свою підметність і заманіфестувала її перед усім християнським світом. Підметність, а не безіменність — це ті реалітети, які наш пересічний вірний хоче бачити в своїх ієрархів. Водночас він вимагає від чужого світу, щоб цю підметність шанувано. Однак наші обурення, бажання та вимоги до чужого світу стають безпредметними і необґрунтованими, якщо самопочуття підметности, і то в різних аспектах — християнському, обрядовому, національному, навіть ієрархічному — не стане власністю самої ієрархії.

Не зважаючи на всі оці недоліки — безіменности в очах чужого світу, безпідметности з погляду невикористаних шанс і самосвідомости — наша Церква з'явилася на Вселенський Собор і була на ньому дуже міцно представлена. Не маємо на гадці присутности числової, що рахується кількістю фізично присутніх церковних достойників, бо відомі нам вселенські собори — Ліонський, Фльорентійський, Констанцький, де були ледве по одному представникові нашої Церкви старої Руси-України, і відомо, що вони вміли заступати свою Церкву. Не йдеться нам також про нашу Церкву на чужині. Йдеться про нашу, в справжньому розумінні цього слова, Церкву: Католицьку Церкву християнського Сходу на українській землі східноєвропейського простору. І ця наша Церква була присутня найбільш шляхетною і найбільш реальною присутністю. У відмінності до чисто фізичної цифрової присутности, яка з пункту бачення надприродного, ба навіть і природного людського, може виявитися дуже проблематичною, назвемо цю присутність таїнственно-

пневматичною. Присутність нашої Церкви, характер якої носить на собі вже знамено містерії, виявляється в її свідченні: постійному, незламному, персоніфікованому митрополитом Йосифом. Вона виявляється в терпінні, ісповідництві, мучеництві. Ця присутність важлива не тільки для Собору, вона цінна для щоденного життя і вікового буття Вселенської Церкви. Присутність свідчення шляхом терпіння, ісповідництва і мучеництва є такою міцною і є таким невід'ємним атрибутом Христової Церкви, що коли б ці елементи зникли в бутті Христової Церкви, доводилося б ставити турботне питання, наскільки і чи Христова Церква відображає життя Христа-богочоловіка і наскільки вона є насправду містичним тілом Христа у своїй земній мандрівці. Вселенський Собор є справді вселенським не тільки тим, що на ньому представлені всі кінці землі, він може називатися вселенським перш усього тому, що Христова Церква, яку Собор видимо репрезентує сьогодні, на наших очах, дає постійне свідчення вселенськості і католицькості.

Таїнственно-пневматична присутність нашої Церкви на Вселенському Соборі рекомпенсує і в майбутньому буде рекомпенсувати великою мірою нашу, на жаль, немічну фізичну присутність. Ця неміч виявилася навіть у такій, здавалося б, периферійній сфері: український християнський світ не спромігся на те, щоб zorganizувати свою власну, різними кореспондентами представлену пресову службу. Справа не в браку зацікавлення Собором з боку української преси на чужині, справа в тому, що вся чисельна українська ієрархія вважала це, мабуть, непотрібним; немає сумніву, що це коштвна справа, але наша Церква на чужині вже не така бідна, щоб не могла на це спромогтися. Коли бостонський архиспископ, кардинал Кашінг, дав пропозицію організаторам Собору, що він, якому важко слідкувати за соборовими нарадами латинською мовою, готовий на свій кошт збудувати в храмі св. Петра технічну апаратуру для симультанних передач у живих мовах, то ми певні, що українські сусіди цього бостонського архиспископа не відчули б ні трохи матеріальної скрути, якби захотіли організувати пресову станицю для обслуги всіх нас, вірних цієї Церкви, пастирями якої є наші ієрархи. Українські вірні потрактували б це не як великодушний жест (жести були модні колись), але як вияв пастирського піклування за своїх вірних з боку пастирів. Залишилося при скромній обстановці, на яку міг спромогтися резидуючий у Римі ієрарх; з єдиним українським кореспондентом, який зате не коштує нашим ієрархам (а дехто з них таки грошовитий), ніже центів і не справляє жодного клопоту, цьому кореспондентові можна хіба співчувати. Не під силу одній людині нести такий тягар, бож подія, що має бути предметом інформації і коментування, має справді великі вселенські розміри.

До подібної периферійної справи зараховуємо також появу на Вселенському Соборі офіційних спостерігачів Московської патріархії.

Щоб навітлити сам феномен, треба згадати про декілька деталей. Насамперед треба ствердити, що як Секретаріят для єдності християн, так і Комісія для справ Східної Церкви робили всі заходи, щоб якнайбільше представників Християнського некатоліцького світу взяло участь у Соборі в ролі (яку по довгих дискусіях і застанавах узгіднено) спостерігачів. Що всі заходи в цьому напрямі не завжди були успішні, про це ми вже згадали. Зокрема православний світ вирішив, мабуть, більшістю під впливом Москви і проти інтенцій Константинополя стриматися від висилки спостерігачів. На це складне становище мала незаперечний вплив Московська патріархія, яка між іншим свою негативну поставу до Вселенського Собору виявила в статті «Журнала Московської патріархії» з травня 1961. хоч, щоправда, вже в кінці 1961 року під час асамблеї в Нью-Делі архисп. Нікодим заявив одному католицькому журналістові, що ця стаття, п. н. «Нон поссумус» не означає, що двері до Риму замкнено.

Запрошення поновлено, представники Секретаріату пробували ще в останню мить змінити позицію православних Церков. Серед цих вагань та хитань один з представників Секретаріату виїхав до Москви, щоб особисто передати запрошення. Не оглядаючись на позицію інших православних Церков, представники московського патріарха з'явилися кілька днів пізніше у Вічному місті. Які мотиви такого несподіваного рішення і зміни становища? Ми згадали, що вони можуть бути аж надто земного характеру, холодної калькуляції, де моменти політичної натури, спільні для політичного і церковного московського центру відігравали головну роль. Ми свідомі того, що висилка спостерігачів могла відбутися тільки за відомом і дозволом, ба навіть дорученням теперішніх володарів червоної імперії і за благословенням патріарха Алексея. В інтересі політичних керманічів СРСР лежить демонструвати, де тільки це можливо, свою «миролюбність», свою тезу про «мирне співіснування», тезу про «свободу» сумління та релігійних переконань в СРСР. Де ж можна було краще продемонструвати це, як не на Вселенському Соборі в цьому «гнилому західному капіталістичному світі», де знайдуться ієрархи різних народів і різних рас, зокрема народів Азії, Африки, Південної Америки, отже просторів, на які скорована увага комуністичного московського центру? Ці ієрархи в більшості не зорієнтовані щодо справжнього становища Церкви та релігії взагалі на просторах СРСР.

Найкраще заперечення всього того, що в даній ділянці говориться про СРСР та комунізм взагалі, — це присутність офіційних представників-спостерігачів на соборовому паркеті, на який скеровані очі всього, в тому числі також і нехристиянського, світу. Друга причина такої зміни дотеперішньої постави носить радше характер внутрішньої розгри, яка століттями ведеться між московським релігійним центром і Константинопільською патріархією за першість, за своєрідний примат у православному нез'єднаному світі. Константинопіль-

ська патріархія живе і зберігає свою першість на основі історичних традицій і свого морального, віками виробленого авторитету між Церквами-Сестрами православного Сходу. У протизвагу до цього московський церковний центр впродовж віків кидав у розгрі свою силу — силу імперії, колись царської, сьогодні червоної комуністичної. Кожний клаптик нового терену, здобутий на Елизькому Сході, в Азії, Африці чи в обох Америках для московського релігійного центру — це нова здобута позиція для російської імперії. Задемонстрування свого позного суверенітету в рішєнні, незалежно від постави слабих своїми впливами Церков православного Сходу — це також нова здобута позиція у віковій розгрі з вселєнським константинопільським патріархом. Останній аспект спільного рішення обох російських імперіальних центрів — політичного і церковного — це розрахунок на викликання замішання, може, навіть своєрідних конфліктів сумління серед католиків Заходу. Ці ж католики свідомі того, чим є комунізм, їм відома його атеїстична постава, відомі всі його намагання та методи, застосовувані на те, щоб з корінням знищити всяку релігію; їм відомі також гоніння й переслідування самої Православної Церкви в СРСР. Своєю присутністю і своїми заявами спостерігачі цієї ж Церкви все це заперечать!

Можна б реєстр мотивів продовжувати, можна б навіть не бути далеким від правди, якщо ствердити, що серед спостерігачів знаходяться одягнені в священнічі ризи служителі червоного культу. Одного тільки не можна заперечити: ця російська Православна Церква була і є реалітетом. Щобільше, ми, українці, мусимо усвідомити, що в час жовтневої революції, як і в пізніші роки революційного комунізму, ця Церква зуміла сконсолідуватися; вона, відновивши свій патріархат і покінчивши з синодальщиною, зуміла зберегти свою спадщину і не розтратила її в час переслідувань і соціальних та політичних перемін. Ми мусимо теж усвідомити, що в той самий час, коли українське православ'є розгубилося так далеко, що навіть відійшло від своїх традиційних канонічно-правних основ, російське православ'є шукало свого рятунку у повороті до твердих канонічно-правних основ. Це речі, з якими світ рахується і які цей світ визнає за реалітети.

Ми, українці, католики і православні, не можемо підходити до комплексу російського православ'я виключно з позиції цілковитого за-судження та заперечення його. Раз нам дано бути сусідами російського народу, — в національному і релігійному розумінні, — так тоді нам призначено шукати доріг розв'язки цього сусідства, не зважаючи на те, які жалі, і таки виправдані жалі, ми не мали б до цих сусідів, і не зважаючи на все об'єктивне лихо, кривди, навіть знищення, яких нам ці політичні та церковно-релігійні центри впродовж вікової історії аж до найновіших днів заподіяли. Наріканнями, протестами, демонстраціями, ненавистю ні до чого не доведемо і нічого не досягнемо. Не забуваймо, що ми будували цей московський центр нашими

українськими силами, духовними і фізичними. Але збудувавши його, ми втрачали себе самих. І тому до питання складного сусідства на народній і церковній площинах ми мусимо підійти так, як годиться зрідній нації. Якщо йдеться про церковний бік справи, ми мусимо бути готові простити і будувати своє відношення до Церкви наших сусідів на основах християнської любови. Не заперечуючи реалітету Церкви нашого пізнічного сусіда, ми боремося за суверенітет своєї Церкви. Ми боремося за повернення позиції колиски християнства на європейському Сході — давньої Київської митрополії, з якої вийшов теперішній російський православний центр. Ми будемо російському православному центру завжди нагадувати і в усьому християнському світі настоювати на тому, що, якщо ми маємо взагалі впорядкувати наші сусідські взаємини, українська Церква мусить користуватися такими ж суверенними правами, якими користуються православні церкви багатьох менших народів. Нашим обов'язком є в повній свідомості стану і небезпечних, навіть нехристиянських виявів і дій Московської патріархії звернути увагу на цей жалюгідний стан, але не з позиції ненависти та негації, а з позиції журби за Церкву нашого сусіда, журби за долю християнства, з позиції братньої християнської любови. Ми навіть мусимо закликати до молитовного походу за повернення в усій Православній Церкві, особливо в її керманічів, справжнього християнського духа. Ми мусимо молитися за те, щоб збереглися не тільки мури православних російських храмів, щоб не тільки час до часу там лунали, дуже часто напоказ, літургічні пісні, але за те, щоб у них холодних мурах святинь періодичувалося, персоніфікувалося і просвічувалося духовно й внутрішньо російське православ'я.

Як згадано, світ рахується з реалітетом, і в його очах та оцінці Московська патріархія таким реалітетом є. Не сміємо забувати, як міцними були і є бажання широких, в тому числі римських, кіл, щоб, нарешті, представники цієї існуючої Церкви з'явилися у Ватикані. І вони з'явилися. Немає потреби з цього приводу впадати в дефетистичні настрої, в переполох чи розгубленість. Навпаки. Якщо глянути на сам факт присутності спостерігачів від Московської патріархії з позиції довіри до Божого Промислу, не зважаючи, хто б цими спостерігачами не був і з якими інтенціями вони не появились б, то нам доведеться визнати незаперечний позитив такого факту. Це ж бо з'являються на Вселенський Собор представники-спостерігачі тієї Церкви і того московського центру, які бачать у Ватикані тільки жажливий центр світової реакції, моральну підпору капіталістичного світу, підпалювача воєн тощо; вкінці, Ватикан — це, мовляв, «реквізит минулих віків» і є «на порозі своєї смерті».

Поява спостерігачів є посереднім запереченням усього цього пропагандизного та пасквільного матеріалу, це є визнання моральної сили вселенського центру всього християнського світу. Це вперше по довгих віках роздорів і підбурювання до постійної ненависти з'явля-

ються «люди з Москви» на Ватиканському горбі. Чи не може ця подія бути переломовим зворотом у духовій поставі цієї Церкви до Апостольської Столиці св. Петра і до вселенськості Христової Церкви взагалі? Чи ця поява не може бути маленьким початком до оновлення російського православ'я на євангельських основах Христової благовісті?

Нехай навіть вважатимемо цю появу актом наскрізь зовнішнім — без внутрішнього переконання і без скрушення душі, до того навіть актом наскрізь політичної рафінеси, то чи маємо ми перестати надіятися, що за цим ще порожнім актом не послідує в якомусь дальшому часі також акт духовної переємності? Скаже хтось, це не можливе! Відповімо: в Бога все можливе. Можливе й те, що описане в чудовій притчі про блудного сина. Цей син «жив блудно» і дійшов до того, впавав так низько, що кормився кормом свиней, але й він у відповідний момент «прийшов до себе», зрефлектував і повернувся до дому свого батька, а батько прийняв його в свої відкриті рамена і радів, що «цей син був мертвим і ожив». Правда, другий син, рідний брат блудного, сердився і докряв. Він не міг зрозуміти містерії християнської любові.

Якраз з глибин цієї християнської любові до кожного брата нам хотілося б привітати факт появи спостерігачів Московської патріархії, нам хотілося б сказати цим спостерігачам і те, як ми терпимо не тільки трагедією нашої Церкви, трагедією, співспричинником якої є керівництво їхньої Церкви, але як ми терпимо та боляче відчуваємо цю трагедію, як трагедію всього християнства на європейському Сході, якою плямою залишиться в історії ця страшна християнська трагедія; нам хотілося б сказати цим спостерігачам, щоб вони своїми впливами у відчутті християнської братньої любові улегшили долю нашого на засланні суцього і страждущого митрополита Йосифа і всієї нашої Церкви на українській землі; нам хотілося б побажати, щоб їхня Церква доклала всіх старань для відродження духа Христової благовісті на просторах колись квітучого в ісповіді Христової істини європейського Сходу. Нам, вкінці, хотілося б сказати їм про те, щоб ми спільно доклали всіх старань, молитов і трудів, щоб здійснити заповітну молитву Христа Спасителя: «Отче Святий, да всі єдино будуть...»

Вселенський Собор покінчив свою першу сесію. Тематика перших схем викликала живу дискусію. Сама тематика така важлива, що її обговорення треба залишити іншому оглядові. Несподіванка Собору — це те, що він наперекір прогнозам не є форумом махінального голосування. На Соборі говорять, дискутують, аргументують, борються і наступають. Думка з думкою зустрічаються. Собор стає діалогом — розмовою Христової Церкви чи радше її найчільніших представників. Розмовою братньою, пройнятою євангельською любов'ю до

ближнього і в пошані до свободи людини, що є Божою дитиною; а свобода — це неоціненний дар неба.

Чи Собор є епілогом однієї епохи і прологом нової? Нашу відповідь важко зрозуміти, не проаналізувавши тематики і не бувши в посіданні зобов'язуючих рішень. Але все ж таки на поставлене питання вже тепер відповімо: Христова Церква — це неперервна тяглість Божої установи посеред епох і просторів. Буття Христової Церкви безперервне аж до кінця віків, а місія Христової Церкви берегти і проголошувати істину Христової благовісти і освячувати благодаттю Духа Святого кожну людину. Вселенський Собор — це тільки вияв цього неперервного, тяглого посланництва Христової Церкви, і тому він не буде ні епілогом, ні прологом; не буде ні після-, ні передсловом, а просто буде словом Христової благовісти і благодаті для всього християнського люду і для всього людства — теперішнього і прийдешнього.

СЛОВО ХРИСТОВОЇ БЛАГОВІСТИ І БЛАГОДАТІ

Минає півроку від хвилини, коли в соборі святого Петра в Римі опустилася церковна завіса, закривши символічно перший акт соборової дії Вселенського Собору Ватиканського II. Була це незвичайна соборова дія, для якої важко знайти відповідника в мирському щоденному житті: Вселенський Собор хіба найбільш подібним є до своєрідної літургії. Не тільки своїми зовнішніми кулісами — він же відбувається в Господньому храмі, супроводжується спільними молитвами, — але передусім самою поставою соборових співслужителів: свідомістю перебування перед лицем Господнім і присутності головного актора-служителя соборової дії — Духа Святого. Ще більше ця подібність до літургії виявляється в предметі, тематиці соборової дії і труді всіх співслужителів. Бо предметом є об'явлена Христова благовість, а трудом є шукати, збагнути і сучасній людині приступно і якнайбільш повно передати глибину цієї благовісти. Звичайно, коли закінчився перший акт літургійної соборової дії і її співлітургізанти опинилися серед свого стада вірних, так співлітургізанти, як і ті, що були ближчими чи дальшими глядачами, до яких доходив хіба відгомін соборової дії, всі вони стараються поробити підсумки й рефлексувати над тим, що впродовж двох місяців приковувало увагу мільйонів людей доброї волі. І як в кожній літургії, так і в соборовій, були такі, що справді співслужили — шукали, трудилися і різьбили, були й такі, що тільки «присутствовали». Таке явище, зрештою, наскрізь людське і природне. Воно, крім того залежне від розуміння самої істоти літургії... І стаття в січневому числі нашого журналу була нічим іншим, як рефлексуванням над нашим «літон ерйон» — спільним трудом і вкладом у передсоборову і першу соборову дію. Коли ж висновки й рефлексії, які довелося поробити в статті, вирвали нас із світу ілюзії, мрійництва, фантазії і казки і перенесли нас у світ дійсності, твердий, прихрий і болючий, то причина цього та, що якраз про найважливішу подію наших днів, якою є і буде на довгі десятки, а може, й сотні років, цей Вселенський Собор Христової Церкви, і це не тільки для християн, але для всього сучасного і майбутнього людства, а

в тому числі також для нашого українського народу, треба говорити одверто і дивитися на соборову літургію непримруженими очима.

Друга соборова дія ще перед нами, і тому на ній можна довершити: те, чого ще не довершено, бо провідною думкою кожної християнської людини, не виключаючи й найвищих пастирів Христового стада, залишаться в силі назавжди слова євангельського юнака: «Учителю, чого ж я ще не довершив?..» А не довершено багато дечого. І це було предметом статті «Епілог чи пролог у зустрічі двох епох?» Хоч у названій статті годі було вичерпати саму тематику, що наскрізь зрозуміле, коли взяти до уваги її переваженість, автор статті не задумував другий раз забирати слово до питань і, зокрема, тематики соборової дії, сподіваючись почути їх обговорення, аналізу, сугестії і проєкції з погляду спадщини християнського Сходу, в тому числі нашої християнської духовної спадщини, більш до цього покликаними і в соборових діях зорієнтованими церковними служителями. Такі сподівання не є чимсь невинуватим: ми ж є свідками потоку звідомлень, коментарів і проєкцій соборових дінь, які походять від її ближчих і дальших співтворців, з-посеред народів, серед яких нам доводиться жити. Окрім цього важко було плянувати статтю, в якій неминуче доводиться заторкнути питання богословського, філософського, церковно-правного, літургійного, ба навіть практичного душпастирського характеру; все це речі, з якими пересічний читач журналу, присвяченого літературі, мистецтву і суспільному життю, мало ознайомлений, автора ж статті вони змушують відмовитися від прийнятого в цих ділянках методичного наукового обговорення, з посиланням на джерела і літературу, а просто вдоволитися самими ствердженнями, передаючи їх мовою мирської людини.

Та не зважаючи на все, вертаємося ще раз до соборової теми. Найсамперед тому, що проблематика Собору така багатогранна: її годі вичерпно навітлити хоч би в багатьох журнальних статтях; зрештою ми свідомі того, що, з'ясувавши ряд питань, істотного і менше істотного, бо тільки периферійного, характеру, залишилося ще багато недоговореного і чітко не з'ясованого, зокрема. Якщо мова про основні соборові теми. Тому нашим бажанням є доповнити недоговорене, що однак не означає — всебічно вичерпати тематику. Далі, переглянувши те, що після Собору появилось з-під пера безпосередніх і посередніх свідків соборових дінь, годі позбутися клопітливого враження, що в багатьох енуціяціях, інтерв'ю чи й оглядах не присвячується уваги істотним питанням. Конкретно маємо на увазі приблизно такий хід думок: «Предметом соборового обслідування була, наприклад, справа християнського з'єднання. Собор прийняв схему, в якій визначено такі й такі істини, як незаперечні, і такі й такі напрямні й конкретні заходи, які в цьому напрямі в усій Вселенській Церкві будуть здійснюватися. Українські ієрархи вказали на такі й такі основні справи, подали такі й такі сугестії чи пропозиції...» Можливо, що українським

співслужителям соборових діянь важко так конкретно говорити, бо мисловолі вичувається, як вони придавлені тягарем збереження таємниці, до якої зобов'язалися. Таку ситуацію доводиться тільки респектувати. Та проте залишається враження, що українська християнська людина, незалежно від того, на якому щаблі ієрархічної структури вона опинилася, ще й далі обвантажена, мабуть, вже спадковими, а дуже часто під впливом оточення й виховання набутими, рисами характеру, яких ця людина не хоче чи не може перебороти: це гін до екстремного перебільшення і возвеличування. Це також невміння відрізнити похідне від істотного: вона залюбки блукає в лаштунках і в них закохується; щобільше, вона за тими лаштунками не бачить істотного або ще точніше — вона в самих лаштунках бачить істотне. Вона закохується в зовнішні ефекти, що як метеори з'являються і безповоротно зникають на голубому небі. З якоюсь дивною пасією ця українська людина, — щоб образowo це ілюструвати, — любить у незугарних, але крикливих «образочках», зате не відчуває й не розуміє глибокої мови мовчазливої ікони. Може й тому наше іконографічне мистецтво, яким колись пишалася колиска християнства на європейському Сході, наша рідна батьківщина, завмерло в наших серцях, в наших хатах, щобільше, в наших, не наших, Господніх храмах. . . І ще одне враження залишається після заслухання чи прочитання цілого ряду реляцій: комплекс боязні й затривоження, щоб одверто і сміливо сказати свою власну думку, висловити свої власні погляди й оцінки, нехай вони будуть і прикрі та болючі, бо тільки так можна лікувати хворий організм суспільності так на чисто мирському, як і на релігійно-церковному відтинку. Колись актори старогрецьких і римських драматичних театрів прикривали свої справжні обличчя різними масками, чим підкресловано глядачеві цей інший світ уяви й недійсності; сьогодні маскування ще лишилося як реквізит карнавального часу, в житті однаке людина стоїть і трудиться з відкритим обличчям. І чим більше в житті відкритих облич, тим далі воно віддаляється від маскаради, а стає ціннішим і багатішим; стає справжнім Божим даром для людини і цілих людських спільнот. Також для Христової Церкви.

Але заіснувало ще щось, що нас підштовхує забрати слово до соборових діянь: це ряд подій, які насторожили увагу світової людської opinі. До таких подій зараховуємо: прибуття до Вічного Міста з далекого і довголітнього заслання митрополита-ісповідника Кир Йосифа — цьому присвячено окрему згадку в нашому журналі; далі факт, що все виразніше зарисовується нова дієва постава Апостольської столиці до злиденних буднів дня, в якому розбите на табори і розшарпане ненавистю, задивлене в фантоми, зубожіле духом і позбавлене достоїнства людини людство, відвернувшись від Творця світів — Бога, опинилося на безgruntі; вкінці, могутній і суверенний голос вселенського архиерея папи Йоана XXIII, що пронісся останньо по всіх закутинах земної кулі в енцикліці «Мир на землі». Світова opinія, яка привикла

думати втертими шаблонними схемками, стоїть перед феноменами, які не вміщаються в її готові вже мозкові шухлядки. І тому одне її дивує, друге залякує, третьому вона апльодує. Вона не спроможна пов'язати ці події в одну цілість і збагнути їх далекосяжне значення. Ознайомлення з діянням Вселенського собору може й тут стати в пригоді й відкрити інший аспект цих актуальних явищ.

НА ОБРІЇ ВИРИНАЄ ВСЕЛЕНСЬКА ХРИСТОВА ЦЕРКВА

«Христова Церква це — безперервна тяглість Божої установи посеред епох і просторів. Буття Христової Церкви безперервне аж до кінця віків, а місія Христової Церкви берегти і проголошувати істину Христової благовісти й освячувати благодаттю Духа Святого кожду людину. Вселенський Собор це — тільки вияв цього безперервного, тяглого посланництва Христової Церкви, і тому він не буде ні епілогом, ні прологом; не буде ні після-, ні передсловом, а просто буде словом Христової благовісти і благодаті для всього християнського люду і для всього людства — теперішнього і прийдешнього».

Таким твердженням закінчувалась попередня стаття про Вселенський Собор. Дві тисячі років свого історичного буття пройшла ця Церква, щоб з малого, Христом покликаного стада з'явилися перед цілим людством в повній величі своєї універсальності — не тільки в статичному розумінні — з огляду на наявність в ній вірних різних рас, національної і племінної приналежності, мовного багатства, присутності її на всіх континентах і просторах земної кулі, але передусім в динамічному розумінні — з огляду на свідомість свого універсального посланництва: зберігати об'явлену Христову істину і проголошувати її до кінця віку всім народам. Це пережиття універсальності-вселенськості було на Соборі таким могутнім і переконливим, що багато з учасників соборового дняння заговорили про «народження» Вселенської чи «Всесвітньої» Церкви.

«Статику» вселенськості продемонстрували дві з половиною тисячі акторів — співслужителів літургійної соборової дії, які разом з своїми дорадниками виповнили собор святого Петра. Немає сумніву, що й присутність висланників і спостерігачів різних християнських віровизнань підкреслювала, нехай і потенційно, цей вселенський характер Христової Церкви, Собор якої починався. Та «динаміку» вселенськості, очю свідомість універсального посланництва Христової Церкви, розгортав і неначе в акордах могутньої бадьорої увертюри проголошував ніхто інший, як надхненник і батько Вселенського Собору, папа Йоан XXIII, у своєму первослові до соборових отців. На відміну від чужинного світу, який цьому первослову присвятив незвичайно багато уваги і навіть на канві його думок розгадував дальший біг

і характер соборових діянь, наша християнська і мирська громадська опінія, не спромоглися на його докладне проаналізування і коментування. Не хочемо шукати причин такого стану, щоб не доходити до мало підхлібних стверджень; відновуємо тільки факт, що цим наша громадська «думка» і ті, хто її формують, не засвідчили ні в якому разі своєї гострої вдумливості.

А тим часом слово папи Йоана XXIII так своєю формою, як і проголошеними думками, започатковує те, що становить головне завдання соборових діянь — намічення шляхів для оживлення й віднови життя Христової Церкви в такому теперішньому світі, яким він зараз є.

Якщо йдеться про форму і стиль слова, то вони, можна це сміливо сказати, живо контрастують з зовнішніми помпезними кулісами соборових діянь. Немає в ньому пишності, не відчувається в ньому гримих акордів, як атрибутів силової позиції Церкви, не гомонять з нього ефектовні фрази. Слово папи Йоана XXIII, у своїй щирості і простоті, робить враження голосу надхненного з висот, який одначе проноситься на низинах, щоб промовити до людських душ. Це слово батька, що говорить до всіх людей вселенної іменем Матери-Церкви. І хоч батько звертається безпосередньо до своїх, присутніх на Соборі, «достойних братів», це слово слухається, неначе перша літургійна молитва соборової літургійної дії, в якій наявні небо і земля, минуле, теперішнє і майбутнє, святі і всі люди на землі: ціла Христова Церква в своїй істоті і своєму посланництві. «Тут небо з землею безпосередньо зустрічаються, тут над гробом св. Петра мощі наших святих попередників радіють в цю святочну хвилину таємничою радістю. Сьогодні почався Собор, як день, що весь світ прояснює світлом. Все дихає святістю, все роз'яснене радістю. Зорі побільшують велич цієї святині... Можемо сказати, що небо з землею з'єднуються в соборових нарадах. Святі на небі, нехай заопікуються нашою працею! Люди на землі не перестають молитися до Бога! А Ви, послушні Духові Святому, маєте довести до того, щоб спільне діло відповідало нинішнім потребам і надіям поодиноких народів. Нехай, отже, Небо благословить Вашу працю, на яку скеровані Ваші очі і очі всіх народів і надії цілого світу!..»

У свідомості надприродної істоти Христової Церкви і її універсального посланництва папа Йоан XXIII дає вислів своїй батьківській радості; всупереч густим хмарам, що повисли над світом, і всупереч тривожним голосам «пророків недолі»:

«Нині Христова Церква радіє... Природним є, що... радо звертаємося в минуле та слухаємо відгомону давніх століть. Передусім чуємо відгомін радості... Але бачимо також, що понад церковною історією піднімаються хмари смутку...»

Та ці хмари є в очах папи Йоана XXIII не чимсь незвичайним, на них треба дивитися з євангельського погляду, бо так суджено Хри-

стові і Його Церкві: «Христос призначений на падіння і встання багатьом в Ізраїлі» (Лк II,16) і «Хто не зі мною, той є проти мене...» (Лк XI,23), бож «майже дві тисячі років стоїть те саме питання перед світом. Але Христос царює завжди. Люди, що стоять по стороні Христа та Його Церкви, є учасниками світла, ладу і миру. Ті, що стоять проти Нього і свідомо протидіють науці Церкви, є причиною замішань, непорозумінь і безнастанних небезпек братовбивчих воєн... Є ще інша причина... виявити нашу святую радість... часто до нас доходять голоси побожних душ про те, що в нинішні часи буває відступство від Бога і моральний занепад, що наше століття є гірше від давніших... Та треба пам'ятати, що й попередні собори скликалися не з нагоди тріумфу ідей християнського життя. Нам здається, що не потрібно надто прислухатися до голосів цих пророків неволі, що виступають як вістуні нещастя. Бо Провидіння веде нас до укладу нових взаємин між людьми...»

Так сказав папа Йоан XXIII до питання радості і смутку. Та не йдеться тут про саме абстрактне питання, а про християнський світогляд на світ, людину, життя. І саме оцінка, яку дає папа Йоан XXIII історії й сучасності, характеристична тим, що вона дуже живо й вірно бачить всі лиха, але вона водночас є євангельською оцінкою чи, радше, оцінкою, що впливає із глибокого пережиття Христової благовісти. А пригадаймо собі, що Христос-Благовіститель, прорікаючи в дуже стриманій формі свої терпіння і смерть, завжди кінчав ці прорікання заповідженням свого воскресіння: «І в третій день воскресне» — було цією заповідженою істиною Христової благовісти, яка давала розв'язку цілого сенсу терпіння і смерті. Воскресний акорд домінує в християнському світосприйманні і світобаченні. Священне передання нашої східної Церкви вірно відзеркалює цю християнську життєву поставу, коли навіть, здавалось би, в сумній літургічній службі поклоню Господньому хрестові кінчає хрестопоклонну пісню згадкою думкою про воскресіння, «кресту Твоєму поклоняємось, Владико, і святоє воскресеніє Твоє славим!»

Вглибившись в оцінку живої дійсності, в якій зустрічаються і радість і смуток, в оцінку папи Йоана XXIII, нам, вірним Східної Церкви, доводиться тільки радіти, що в цій оцінці так міцно відзеркалюється істота Христової благовісти, дух первісної Церкви і духовна спадщина, збережена в переданні й духовості християнського Сходу аж до наших днів. Для нас, вірних східної Церкви, це наша духовна спадщина, для християн Заходу, зокрема для тих, що віддалилися від пня західної Церкви, це призабута істина, яку доведеться їм наново для себе усвідомити на важкому шляху до замирення в християнському світі.

В такому ж світлі Христової благовісти бачить папа Йоан XXIII гоніння й переслідування Христової Церкви в нинішні часи, коли говорить про це у своїй батьківській журбі: «... хочемо поділитися

з Вами глибоким болем серця з приводу неприсутності багатьох єпископів, так нам дорогих, ув'язнених за свою вірність Христові, запроторених на заслання. Згадка про них зогріває нас до якнайгарячіших молитов за цих архиєпископів до Всевишнього Бога. Потіхою для нас є те, що Церква є нині вільна від багатьох перешкод з боку світських людей, перешкод, що їх в минулому зазнавала. Сьогодні вона... може підіймати свій голос, голос повний маєстату і сили...»

І цими останніми словами вказує папа Йоан XXIII на характеристичний елемент універсального посланництва Христової Церкви, на елемент, який так на самому Соборі, як і в щоденній дії чи житті Вселенської Христової Церкви буде набирати все більш конкретного вигляду. Ідеться про повний суверенітет Христової Церкви в грі і розгрі різних світських сил. Ідеться про цілковиту незалежність Церкви від всіх сучасних діючих сил у світі, співзвучних і собі протиставлених, приязних, нейтральних і ворожих. Універсальне посланництво Христової Церкви немислиме без такого суверенітету. Світські коментатори схильні коментувати цей новий феномен як звичайне «політикум», тобто переставку від заангажування по стороні якогось сило-політичного блоку на позицію «нейтралітету» — у розгрі різних сил світу цього. Ще інші назвуть це втечею від політичних буднів або «відполітизуванням» в поставі і дії Христової Церкви. Перше вважаємо примітивним, просто неграмотним спрощенням: Христова Церква не була й ніколи не буде нейтральною, байдужою до неправди й несправедливості, до хибних і перверсних доктрин і блудних людських течій, з якими примирення немислиме, бо воно суперечне істоті Христової благовісті і самої Церкви. Христова Церква натомість може і повинна бути, як мати всіх людей, милосердною у відношенні до кожної людини, що блукає і блудить в духовому й моральному, Богом даному порядку, бож ця Церква зберігає заповіт свого Основника: «Будьте милосердні, так як Син Чоловічий є милосердним...»

Щоб здійснювати це посланництво, Христова Церква не сміє ідентифікувати себе з будь-якою світською силою, бо в усіх цих силах і сучасних блоках є стільки нехристиянського чи навіть диявольського. Всі теперішні «ізми» вміщують в собі так багато нелюдського, що мається враження, неначе б вони в цьому зломі, нелюдському, старалися себе взаємно переганяти. При цьому, очевидно, всі ці «ізми» в західньому вільному, у східньому невільному і пробудженому зі сну нейтральному, чужому і нашому рідному, світі користуються підхлібними і голосними фразами, що служать тільки привабою в постійній ловлі людей і запаморочують здоровий глузд людини. І Церква хоче виявити супроти всіх не свій нейтралітет, але виразно підкреслити свій повний суверенітет у відношенні до всіх тих наростів на організмі сучасного людства. Повний суверенітет також до тих, що, вдягнувши на себе ризи новітніх законовчителів і фарисеїв, до неї підлещуються. Цей суверенітет потрібний їй, щоб і до них вона могла промовити:

«Симоне, я ввійшов до твоєї хати, а ти не подав мені води на мої ноги... Привітання ти не дав мені... Голови моєї оливою ти не помазав...» Він потрібний також тому, щоб Церква могла до лукавих закликати: «Роде гадючий, гроби побілені...»

Не вірно було б говорити про поступове «відполітизування» Церкви в розумінні втечі від політичних буднів. У своєму суверенному вселенському посланництві Христова Церква не втікає і не замикає очей на т. зв. політичні будні, вона тільки звільняє себе від насилля над нею з боку політичного світу. В такому світлі ясними для всіх стають слова папи Йоана XXIII: «Не можна заперечити, що нові умови сучасного життя мають також додатний сторінку, бо усунули багато перешкод, які колись утруднювали вільне діяння святої Церкви. Щоб у цьому переконатися, вистачить переглянути історію Церкви. Попередні вселенські собори відбувалися часто в дуже тяжких умовах під тиском мирської влади». Сказане тут стосується до соборів на всіх просторах християнського світу, на Сході і Заході. Оце, мабуть, перший раз в історії Христової Церкви атмосфера, в якій відбувається Вселенський Собор, вільна від політичних інтриг, позакулісових впливів власть імущих мирських володарів і сил, не згадуючи вже про те, що вона вільна від тиску і насильства. Хто знає історичне буття Церкви, той свідомий того, скільки лиха і шкоди завдано їй сторонніми чинниками. І тому кожне «політикум» на периферії чи на форумі самого теперішнього Вселенського Собору вважається дисонансом, якщо не диковинним пережитком. До категорії таких периферійних, ще не відумерлих явищ треба зарахувати невідалі спроби «політизації», що тут і там відозвалися. Так, наприклад, у колах польського єпископату з привітального сердечного слова папи Йоана XXIII, овіяного щирістю і теплотою, скерованого до цього ж єпископату, спрепаровано політичну «деклярацію», з певною тенденцією поставити національно-політичну, спірну між двома сусідами проблему в центрі уваги світу, ще заки сам Собор почався... Як живо відчувається в цьому відгомін історичного минулого в історії польського християнства, в якому так часто переплетено і перемішано християнсько-католицьке і національно-політичне, в висліді чого викривлено саме поняття вселенськості чи католицькості. Шкоди завдано тільки вселенській Христовій ідеї, а, може, не будемо далекі від правди, коли скажемо, також своїй власній нації.

Як бачимо, і в помісних Церквах конечним є «відполітизування», не втеча від політикум дня, але як поставлення Церкви понад злобу політичного будня і звільнення її і її служителів від вузького, диктованого своїми загумінковими раціями, мислення. Ми, українські християни, у повній свідомості різних слабостей нашого християнства, очікуємо від наших християн сусідів-поляків, що вони також піднімуться до суверенного християнського світосприймання і світобачення. Коли разом зустрінемося там на висотах християнського мислення,

тоді вернемося перероджені і переображені у світ наших земних клопотів, до наших рідних сусідських хат на землях наших дідів і прадідів. Очевидно, що німецький сусід польського народу зареагував також наскрізь «політично». Замість свідомости свого грішного минулого стосовно до польського народу, з гідністю промовчати чи навіть заявити своє зрозуміння до теперішнього положення Христової Церкви в Польщі, він — цей сусід, вдарив у всі барабани і, неначе ображена примадонна, зробив з політичного дисонансу польського сусіда справу дипломатичних демаршів...

Та на превелике здивування цілого світу так мало зрозуміння до ідеї вселенськості і суверенітету виявили ті, від яких з повним правом можна було очікувати гідної християнської постави. Йдеться про християнську громадську думку в самій Італії та в її столиці Римі. Коли було прочитувати італійську пресу після відкриття соборових діянь і коментарі в зв'язку з тим, що більшість соборових Отців висловилися за чіткий міжнаціональний, а не італійськими церковними достойниками і спеціалістами майоризований склад соборових комісій, малос враження, що не тільки якийсь землетрус навістив Вічне місто, а що наближається кінець світу. Якщо призадуматися над тим, що італійське докільля Апостольської столиці від багатьох століть зжилося з думкою, що Апостольська столиця — щось невід'ємне і рідне в його історичній національній спадщині і в щоденному житті, якщо також знати вдачу й експльозивне бурхливе реагування пересічного італійця на явища й події дня в різних ділянках життя, можна б трактувати ці реакції як своєрідні гуморески: з веселістю в серці й усмішкою на лиці. Та ці коментарі-реакції італійської прилюдної думки старалися робити враження грізної серйозности і відповідно насторожувати думку своїх відборців-читачів. І тут є те, що змушує нас і весь неіталійський християнський світ висловити бодай здивування з приводу нерозуміння християнської вселенської ідеї. Якщо б відповідали правді припущення деяких уважних спостерігачів і коментаторів, ніби ці нагальні реакції італійської преси були інспіровані деякими колами ватиканської курії, тоді доводилося б уже не дивуватися, а тривожитися...

Бо переображення свого мислення мусить довершити також італійський народ, що живе довкруги Апостольської столиці Вселенської Христової Церкви і що йому найбільше дано співдіяти в її працях. Він не сміє поводитися так, неначе столиця ап. Петра це його виключна власність, бож вона є власністю всього християнського світу, а то й Божим даром для цілого людства. Отримавши такий дар, очевидно не за якісь особливі заслуги, а зарадженням Божого Промислу, — інакше це не був би дар, а заслужена винагорода, — італійський народ не може перебирати його в своє виключне посідання. Він насамперед мусить усвідомити свою відповідальність за вселенський дар перед цілою Церквою і цілим людством. Христова Церква за своїм характером,

істотою і посланництвом однаковою мірою не є італійською, як вона не є і не сміє бути латинською чи грецькою, бо вона є тільки вселенською. Інша справа, коли мова про складові частини Вселенської Христової Церкви; про т. зв. помісні церкви; ці, не міняючи своєї вселенської істоти, можуть більше чи менше набирати характеру і виявляти дії, які відповідають поодиноким народам, що їм Церква служить. Небезпеки для замазання справжньої істоти не криються в прямованнях, щоб надати Церкві більше понаднаціонального характеру, щоб не зв'язувати її з одним видом людської культури, скажім, культури латинського світу, чи з одним простором, назв'ям його — західноєвропейським. Ці небезпеки криються в закостенілому й пережитому вгрішництві, щоб зберігати Христову Церкву в її облатинщенні, якщо мова про обрядово-літургічну сторону її характеру, і зіталійщенні, якщо мова про її видиму адміністративну й канонічно-правну побудову. Елемент вселенськості якраз в цих ділянках мусить бути виразно і, як кажуть, оптично закріплений. Очевидно, не йдеться про ефект самої оптики; оптика має бути виявом справжнього дійсного стану у внутрішній побудові Церкви. Та до цього питання повернемося ще при обговоренні самої істоти Христової Церкви. На цьому місці згадуємо про це в зв'язку з словом папи Йоана XXIII на відкритті Вселенського Собору. Бо в цьому слові виразно наголошено вселенський характер Церкви. Тому змагання за цей характер будуть видні в час соборових діянь і будуть визначувати дію Христової Церкви в майбутньому. «Вселенські Собори, — говорить Йоан XXIII, — є найурочистішим виявом єдності між Христом і Його Церквою. Тому вони сягають світлом правди і є запорукою найкращого укладу життя одиниць, родин і спільнот. Вони збільшують духові сили людства шляхом постійних зусиль піднести їх до вічних вартостей... Завданням Вселенського Собору є пригадати всім, що Церква має передусім зберігати святий депозит християнської науки і цю науку ширити в світі. Бо ця наука відноситься до цілості людської істоти, зложеної з душі і тіла, до цілої людини... Всі люди, як одиниці, так і спільноти, мають обов'язок безнастанно, впродовж цілого свого життя, прямувати до досягнення вічних дібр...»

А вже зворушливо звучать наступні слова, в яких папа Йоан XXIII іменем Матери-Церкви хоче пригорнути й обняти всіх людей. Згадавши різні практики в світі, «які погорджують Богом і Його правом, понад міру вихвалюють віру в технічний розвиток і захвалюють добробут, що зводиться виключно до життєвих вигод», продовжує: «Люди щораз більше переконуються в найвищій оцінці людської гідності... Досвід їх навчив, що насильство над другим і політична перевага не є засобом для розумної розв'язки різних життєвих питань. В такому положенні свята Церква хоче виявити своє материнство і любов до всіх, хоче бути для всіх ласкавою, терпеливою, повною доброти і милосердя матір'ю, хо-

че привести заблудших синів до релігійної правди... Церква відкриває джерело своєї життєдайної науки, яка людям, осяяним світлом Христової правди, дає можливість розуміти, чим вони в дійсності є і яка їх справжня ціль. Церква, вкінці, ширить повноту християнської любови, яка більше, ніж інші засоби, спроможна усунути кістку незгоди. Вона ширить згоду, справедливий мир і братерство між всіма людьми. Журбою Церкви є, щоб усі люди спаслися і пізнали правду».

Коли до цих думок первослова папи Йоана XXIII долучимо його епохальні листи — енцикліку «Мати і вчителька» та найновішу «Мир на землі», яка навіть формою звернення адресована до «всіх людей доброї волі», коли вглибимося в істину Церкви, що являється милосердною матір'ю, коли, вкінці, приглядаємося поставі вселенського архиєрея до різних питань проминаючого будня, відкриємо щойно, як гармонізують між собою його слово і його діло. Нам залишається тільки закликати: перед нашими очима і перед цілим людством з'являється Христова Церква — своєю істотою і посланництвом вселенська, у своїй дії суверенна, установа — дана з висот, щоб переображувати людські низини...

МИЛОСЕРДНА МАТИ — БЛАГОВІСНИЦЯ ВООГИМ

Слово папи Йоана XXIII, кинувши світло й визначаючи шлях для соборових діянь, розкриває разом з тим новий чи, може, радше змінливими віками історичного буття притьмарений характер Христової Церкви і її посланництва не в якомусь виідеалізованому, уявному чи навіть утопійному світі, але в цьому дійсному світі з своїми світлами і тіннями. Цей світ наших днів не гірший і не кращий, як бував перед тим. Він, як все сотворене, недосконалий. В ньому незаперечно замічується, як він впадає в однобічність, бо «до тієї міри займається політичними й економічними справами, що навіть не знаходить часу на те, щоб подумати про духовні справи...» Справа отже не в тому, що сам труд в земних ділянках заслуговує на осудження, а в тому, що людина, пірнувши в питання будня, конкретно пірнувши в життєвий матеріалізм, затратила зір для духовного, і логічно в духовій сфері людини створилася порожнеча й пуста. І тут є місце на посланництво Церкви — вдунути в людину і людство дух з висот і в цей спосіб зберегти в світі повноту її істоти, бо такий «підхід до справ — тобто задивлення в матеріальне, як в якогось ідола-божка — хибний і його треба відкинути». Вже ці слова папи Йоана XXIII вказують на те, як суверенно скеровані вони до всього людства. В цих словах підкреслюється «безуміє» матеріалізму як доктрини і вістунів «земного раю», як її носіїв; в них так само вказується на «соблазн» матеріалізму, як вияву і стилю сьогоднішнього «модерного»

життя. А тим часом, продовжує папа Йоан XXIII, «всі люди... мають обов'язок через ціле життя прямувати до досягнення вічних дібр і повинні ними користуватися тільки так, щоб вони не виходили на шкоду досягненню вічного щастя... Здається, що правильності такого твердження не потрібно окремо доводити: наше щоденне життя — біда і нужда, голод, ненависть, поневолення одних другими, взаємне недовір'я, постійний страх і загроза воєнних катаклізмів, несправедливий розподіл земних дібр, і т. д. і т. д., все це є наявним доказом безумія і соблазну отакого ідолопоклонства матеріальним вартостям.

Ці коротко сформульовані думки є зрештою розвинені докладно в папських енцикліках, зокрема в останній, вже названій «Мати і вчителька». На жаль, люди «не знаходять часу, щоб хоч подумати про духовні справи». І саме тут людині, просто для життя людини, а в дальшому для всіх людських спільнот, посланництво Христової Церкви стає спасенною потребою дня. Церква виявляє свій подив до людського духа, вона «радо висловлює визнання відкрити людського генія. Однак вона завжди нагадує людям, щоб попри змислові речі скеровували свої очі на Бога, джерело мудрости і краси...»

Ці останні слова Папи важливі тим, що в них криється розв'язка питання, що його залюбки на всі лади переливають з пустого в порожнє новітні псевдопророки і псевдовчителі: питання релігії і науки. Ні релігія, ні Христова Церква не лякаються відкрити людського духа, у повній свідомості, що цей людський дух, як найбільше дарування Творця людині, якщо вона тільки схоче служити істині, може дійти до свого джерела — Творця, з рук якого вийшла. Але при посиланні на ці слова папи Йоана XXIII нам ідеться про їх відношення і значення для тематики соборових діянь, яка в світлі тих слів буде розглядатися вільно, не замикаючи себе у вже давніми віками вирізьблених рамках. В світлі тих слів відкриваються велетенські горизонти для зусиль християнської філософської і богословської думки, про яку деякі вже заговорили, як про мертву. Папа Йоан XXIII це ще виразніше підкреслює у різних місцях свого слова, коли каже, що хоче «наново підкреслити і з'ясувати науку святої Церкви, з'ясовуючи її в якнайкращій формі, легко приступній поняттю людей наших часів та згідно з вимогами наших днів... Церква, освічена світлом теперішнього Собору збагатиться духовними скарбами та зачерпне нових сил». І далі: «... Собор має на меті передати Христову науку чисту, не зіпсуту, без ніяких забарвлень і переколючень...», бо ця наука спільна для всіх спадщина, яка «становить скарб для всіх людей доброї волі...»

І неначе подув свіжого вітру звучать дальші слова папи Йоана XXIII, коли, згадавши про те, що «не є основною ціллю цього Собору застаток над тим чи тим трактатом про основні правди святої віри...», бо «правда Господня є вічна, а в ході віків наочно можна було бачити, як часто змінюються людські погляди...», але «нашим обов'язком є

не тільки зберігати цей цінний скарб, присвячуватись тим завданням, що їх вимагає сучасність..., погідне і спокійне насвітлення науки Святої Церкви...»

Іншими словами: посланництво Церкви виявляється в тому, щоб у свідомості неоціненого скарбу Христової благовісти, її істини і благодаті, не лишень берегти цей скарб, як цінну спадщину, але дати його в дарі цілому людству. І тут виростає перед нами новий образ Христової Церкви — подательки житні, милосердної до людського роду і до кожної людини, віруючої, байдужої і невіруючої, Матері. Вона — милосердна Мати — подателька житні «хоче виявити своє материнство і любов до всіх, хоче бути для всіх ласкавою, терпеливою, повною доброти і милосердя..., хоче привести заблудших синів до релігійної правди...» Це с якраз оте нове, спокійне і свіже насвітлення містерії Церкви, поставленої в життєву дійсність цього світу. В богослов'ї і канонічному праві звертали дотепер увагу на різні характеристичні прикмети Христової Церкви, сьогодні ця Церква з'являється перед нашими очима так, як вона Христом поставлена в саме земне життя, так, як вона має прийти до сучасної людини, і так, як її ця людина, що пірнула в матеріальне, земне, навіть і блудне, може її найлегше сприйняти, як її хотіла б бачити.

Можна б тут говорити про свого роду християнське екзистенціальне розуміння Христової Церкви. Екзистенціальність такої появи Церкви перед людиною лежить власне в материнстві, яке дає сенс екзистенції людини і цю людську екзистенцію робить справжньою, дійсною. Правда, папа Йоан XXIII не забуває згадати про те, що Христова Церква, як непомильна вчителька, завжди протиставилась блудам, що вона їх «заплямовувала» і то суворо. Церква й сьогодні буде навчати, не як строга вчителька, а як милосердна Мати, вона «...нині послуговується радше ліками милосердя, як суворости...» Правда, і сьогодні не бракує «блудних доктрин, поглядів і небезпечних понять, які... і нині виступають в таких суперечностях до правдивих засад праведности і видають такі шкідливі овочі...» Та попри все Христова Церква хоче бути милосердною Матір'ю. Поперше тому, що сама людина, опинившись на безгрунті, приходиться до спам'ятання і готова їх — ці блуди й безумства — «осудити і боротися з практикою, яка погорджує Богом і Його законом, надмірно вихваляє віру в технічний розвій і захвалює добробут, що своїм змістом вважає виключно життєві вигоди...» Та, — продовжує Папа, — «люди чимраз більше переконаються в правді про найвищу оцінку людської гідности, про обов'язок, який вона — ця гідність — накладає...» Отже виразне відмічення, навіть серед тенденцій занепаду, здорового зерна, яке все більше приходиться до росту. Це ніщо інше, як підкреслення віри в людину, твору Божих рук. І до цього зерна добра в людині Церква — Милосердна Мати хоче нав'язати своє пос-

ланництво. Тому вона зустрічає цю людину не як чужа наставниця, а як рідна милосердна мати, що «... промовляє до пригноблених і покритих женою...» Вона — Церква — з'являється людині не в своїй володарській багатій ризі, але як вбога милосердна мати посеред таких же вбогих і спраглих милости дітей.

Маючи на увазі оцю людину нашого часу, яка баламутилась і баламутиться утопійними і в своїй суті блудними доктринами, Церква протягає їй свою помічну руку. Вона не обіцяє їй «проминаючих дїбр і наскрізь земного щастя», бо сама вона — Христова Церква вбога у цьому світі. Вона за словами ап. Петра (Дїян. Ап. III, 6) не має срібла і золота, але дає людині те, що вона єдино має і може дати, а саме: вона може сказати людині — «в ім'я Христа Господа встань і ходи». Церква дає людині те, що найцінніше — «Божу благодать, що підносить її до достоїнства Божої дитини...»

Христова Церква, яку впродовж історії представлено людині раз як за сухими строгими правно-канонічними принципами побудовану установу, перенаголосивши її соматичний характер, то знову як живий таїнственный організм, чим підкреслено її пневматичний характер, об'являється людині у своїй земній «кенозис» — «умаленні», як справжня раба-благовісниця. З огляду на те, що до істоти Церкви доведеться ще повернутися в окремому розділі, хочемо тут тільки вказати на цю нову з'яву Церкви перед свідомістю людини. Назв'єм цю нову появу Церкви на людських низинах — Церквою християнського умалення, а щоб передати зміст цього нового вигляду Церкви, наводимо слова ап. Павла з послання до Філіппинян (гл. 2, 7-13), де про Христа говорить наступне: «Він — Христос — умалив себе тим, прийнявши вид раба, уподібнившись до людини і явивши себе як людина. Він принизив себе самого, бувши послухним аж до смерті, а саме — до смерті на хресті...»

Так сказав ап. Павло про Христа. А згідно з богословським розумінням, опертим так на св. Письмі, як і на церковне передання, Христова Церква це — дальше життя Христа посеред людей. Тому й Церква йде в свосму історичному бутті шляхом умалення. Умалення означає отже, що Христова Церква об'являється у своїй вбогості і наготі, ставить себе серед людської гуці, як рабня, приходить до людини в наскрізь людській подобі, принижує себе, щоб бути послушною і служити людині, служити їй словом-благовістю, терпінням, розпанням аж до смерті, і то найбільш болючої і ганебної смерті хрестної включно. На таку жертву умалення для своїх дітей є спроможна тільки милосердна Мати, рабня і благовісниця. Для заокруглення цієї нової появи Христової Церкви серед людської гуці треба додати ще слова Христа, які він сказав про себе, а в консеквенції також про свою Церкву: «Дух Господній на мені, бо він мене помазав, щоб благовістити вбогим, він мене послав, щоб ізціляти розбитих серцем, проповіду-

вати полоненим визволення і сліпим прозріння, випустити на волю мучених...» (Лк. 4, 18).

Вбога милосердна Мати, умалена Христова Церква посеред вбогих, розбитих серцем, в полоні тілесному і духовому сущих, сліпих і незрячих, в різних фізичних і душевних муках перебуваючих людей. Така Христова Церква, що стає «посеред нас».

З відкриття тієї нової та в ході віків призабутої природи Церкви пролунає голос її благовісти, що вміщається в проголошеному Христовому маніфесті блаженств, як свіжий і переконливий вияв її посланництва:

«Блаженні вбогі... блаженні засмучені... блаженні лагідні... блаженні голодні і спрагли справедливости, блаженні милостиві... блаженні чисті серцем... блаженні миротворці... блаженні переслідувані за справедливість, блаженні ви, коли ненавидітимуть вас і гонитимуть вас і всяко лихословитимуть вас не по правді задля мене. Радійте і веселіться, бо нагорода ваша велика на небі...» (Мат. 5. 3-12).

Цей маніфест блаженств, з яким звертатиметься Христова Церква до теперішньої людини всіх народів і земних просторів, буде свіжим, переконливим і віродостойним, бо це промовлятиме умалена Церква, милосердна Мати, слуга-рабня цілого людства, вбога благовісниця вбогим...

Поява на горизонті, серед людської гущі, Христової Церкви в її повній кенозі-умаленні потягне за собою консеквенції в богословській думці й оцінці, так поява не зможе вдоволитися декларативним ствердженням, але вимагатиме конкретних заходів, щоб цю появу зробити віродостойною. Щоб не випереджувати думок, які повинні знайти з'ясування при обговоренні схеми про Церкву, ми тільки коротко вказуємо на проблеми, які в зв'язку з тим просто напрошуються: Христова Церква буде себе умалювати, відкидаючи все, що могло б дати привід до тверджень, ніби вона була установою сильних світу цього, вона буде позбуватися своєї подібності до земних організацій, для яких закріплення політично-силової позиції є чимсь найважливішим; тому вона буде отрясати себе з наростів минулого, де змагання за силову позицію надавали характеру дії серед людства; вона буде в відреченні речником і персоніфікацією сили духа. Церква у своєму умаленні дасть привід для відсвіження, зрушення і збагачення богословської думки, вона дасть початок до переображування себе самої у практичній своїй побудові і своїй дії.

Вкінці, якщо зупиняємося ширше над цим новим аспектом Христової Церкви, то до того, що в появі посеред нас Церкви милосердної Матері і в наголошенні цього аспекту бачимо не тільки рятунок для розхитаного у своїй рівновазі людства й поодинокі людини, але шляхи і перспективи для замирення й поєднання всіх християн. Якраз тут ми очікували й далі очікуємо більшої ініціативи в думці, слові і ділі від наших українських владик — отців Собору. Якщо взяти до

уваги безпосереднє пережиття трагедії роз'єднання християн у її наготі в нашому українському народі і на європейському Сході, якщо врахувати наш історичний досвід і теперішню журбу за Христове стадо на Україні і на чужині, то наші очікування більших зусиль і трудів і ясної проєкції в майбутнє на шляху до єдності є більш як виправдані. Коли християнський світ у нашому довікллі докладає всіх зусиль, щоб простелити шлях для християнської обнови цілого людства, і ревно трудиться, щоб зрушитися з нерухомих позицій, нам, вірним східньої вітки Христової Церкви, треба себе запрягти до цього вселенського труду.

КРИЗЬ ЦЕРКВУ-МАТІР ДО ЄДНОСТИ ХРИСТИЯН І ВСІХ ЛЮДЕЙ

На весь зріст постає на базі попередніх міркувань питання вихідної позиції в прямуванні до привернення єдності в християнському світі. В залежності від зайнятої позиції сам характер єдності і перспективи її здійснення будуть виступати перед нами раз затьмарено, то знову чітко, раз сумовито, то знову погідно. З єдністю християн щось подібне, як з єдністю всесвіту. Природник-астроном визначить складові частини тіл в космічному просторі, він визначить місця і величини окремих тіл, він зміряє їх віддалі і виражує їх вік буття, він дасть їм назви сонць, зізд і планет. Вчений фізик поставить собі питання їх пов'язання, взаємовідношення і взаємодії, він буде шукати за тими силами, які в'яжуть весь космос і все, чим він заповнений, в одну цілість, він, коротко говорячи буде шукати за «душею» космосу. Вчений природник-мислитель піде в своєму дослідженні ще далі і запитає себе, в якому напрямі скеровується біг — дія оцього космічного велетня...

Подібне можна зауважити при вникненні в єдність різних людських спільнот. Взввши за вихідну найменшу спільноту — родину, одні бачать в ній тільки на базі юридично-правного припису, як родиться суспільна клітина, в якій біологічний закон визначає позицію і характер чоловіка, жінки, батька, матері, дитини. Другі будуть ставити питання, чи, крім біологічного закону, є ще щось інше, що в'яже ці людські істоти в одну суспільну цілість — родину, якого характеру є ці невидимі сили, інакше говорячи, ці другі будуть шукати «душі» родини. Та знайдуться і такі, які не вдоволяться тільки самим ствердженням, що така «душа» існує в родині, вони захотять бачити, як ця «душа» виглядає в щоденній дії. І тому можна говорити про все-світ і людські спільноти в їхній статичці, можна також розкривати в них і прислуховуватися до динаміки їхнього життєвого вияву. Перенісши ці міркування на Христову Церкву, одні виходять в аналізі її істоти з позиції визначення самої структуральної побудови Церкви; їх очі скеровані тільки на окремі видимі величини, на визначення їхніх

місце у цілій структурі, на сухе спрецизування і схарактеризування функцій окремих величин на базі існуючих канонічних приписів. Інші будуть відкривати за структуральними лапгунками таїнственну душу Церкви, ще інші будуть прислуховуватися до вияву її в наявній дії посеред людських істот. Сома, пневма, динаміс — це три види істоти, якій на ім'я Христова Церква. Відкритим стоїть питання, з якої позиції вийти, щоб вкінці всім опинитися в крузі життя цієї дивної трійці — містерії Церкви. Можливо, що структурально-соматичне поняття Церкви найбільш прецизне, можливо, що воно, якщо б стало здійсненим для мислення канонічно-правними категоріями, при цьому ж дуже земними, було б для ока, оптично, навіть фасцинуючим. Та інше питання, чи цей шлях веде до здійснення самої ідеї замирення і з'єднання. Дві тисячі історичного життєвого досвіду говорять щось інше. Чи не доведеться соборовим отцям прийняти з радістю «відкриття», що до істоти Церкви належить ще її пневма і її динаміс і що, вийшовши з цих позицій, можна буде більш похідно дивитися на проблему з'єднання християн, а може й включення в процес благодатної динамічної дії Христової Церкви цілого людства? Деякі натяки такого розуміння відчуваються в передслові папи Йоана XXIII, якщо замислитися над такими думками: «Людство не може досягнути повної і тривалої єдності, з якою в'яжеться правдивий мир і вічне спасіння, без помочі об'явленої науки. Католицька Церква як слід оцінює свій обов'язок, щоб здійснилася таємниця єдності, про що так гаряче молився Христос в Гетсиманському саду напередодні своєї кривавої жертви. Вона радіє також, що молитва про єдність приносить благословенні овочі навіть між тими, що знаходяться поза нею. До Христової Церкви, сила надприродної єдності якої уділяється всім, стосуються слова св. Кипріяна: Церква, оточена Божим сяйвом, проміняє на цілий світ. Вона є єдиним світлом, що розливається всюди і не втрапить своєї єдності. Вона розливається плодючістю по всій вселенній, немов вода. Церква є головою, початком і неосяжно плідною матір'ю...»

З такого визначення посланництва Церкви в ділянці замирення і з'єднання всіх людей завданням Вселенського Собору є приготувати і закріпити «дорогу до єдності людського роду, такої єдності, яка є кінцевим фундаментом, щоб земна людська спільнота ставала подібною до небесного царства, в якому, за словами св. Августина, царює правда, а правда є любов'ю».

Як бачимо, на обрях зарисовується концепція єдності і чіткішими з'являються її основні складові частини: об'явлена Христова благовість, усвідомлення Церквою обов'язку здійснювати єдність в цілому людстві, гаряча туга й молитва про єдність, як продовження Христової

заповітної туги й молитви, переливання світла єдності на весь людський рід з надмірної плодючості Церкви — всемилоливої Матері. В цій концепції прямування до єдності Церква, милосердна і плодonoсна Мати, проявляє себе в благодатній динамічній дії постійного персображення людини — віруючої, невіруючої, байдужої, ба навіть Церкві ворожої, щоб людська спільнота ставала подібною до Божого царства. Наголос ставиться на подібності, а не тотожності в цьому процесі переображення, і на тривалості та динамічності вияву дії-послання, бо ціла концепція випливає з наскрізь реалістичної оцінки самого людства. Тому й ця концепція здійснювання «таємниці єдності» християнського і нехристиянського людю найбільш близька до справжньої дійсності. А в початку цієї концепції стоїть Церква, милосердна Мати, і до краю умалена рабня-служителька людського роду, і вбога благовісниця вбогим. Подібно, як у початку переображення цілого видимого і невидимого матеріального світу-космосу криється під видами євхаристійної жертви Тіла і Крови Господньої прославлений Христос-Богочоловік, який умалив себе аж до крайніх границь можливого, прийнявши види мертвої матерії тільки для того, щоб у процес своєї динамічної дії залучити весь космос...

Є ще інші нотки в передслові папи Йоана XXIII, як, наприклад, натяки на нове навітлення проблеми «Церква і держава», в розв'язці якого, мабуть, буде доходити до залишення деяких віджилих доктрин; ці питання потребували б окремого дослідження. Ми вказали тільки на найважливішу проблему, яку, мабуть, треба було поставити в саме начало соборових нарад. Тоді можна було б оминати деякої непроглядности, яка виявилася в тематиці першої соборової дії, якій зараз хочемо присвятити свою увагу.

СВЯТА ЛІТУРГІЯ

На початку цієї статті відмічено, що Вселенський Собор ще найбільше подібний до літургії. Якимсь дивним збігом обставин склалося так, що із семи т. зв. схем, які творили предмет першого періоду соборових діянь, поставлено схему про літургію на самому початку нарад, хоч в наміченому передсоборовому пляні вона займала одне з дальших місць. Сама схема з огляду на свою актуальність викликала живе зацікавлення в соборових отців та широкий відгомін у християнському світі. Це наскрізь зрозуміле, коли призадуматися над тим, що літургія це — богочитання у своєму щоденному вияві. Не абстрактне, не відірване від життя і конкретної людини чи людської збірноти, а живе, безпосереднє, усіма характеристичними прикметами духовности даної людської збірноти пронизане. Літургію служить духовно і культурно зрізничкований християнський люд і тому в своїй службі він маніфестує свою зрізничковану індивідуальність. Це ставить творців літур-

тії перед складними вимогами, з яких найважливіша — створити літургію рідною, питомою для різних християнських спільнот. Тому літургія вже за своєю природою виключає шаблонні схеми і механічні розв'язки, бо інакше вона буде неприродною, мертвою. Якраз отаке розуміння літургії, в якій виявляється богочитання і яка водночас є образним способом благовісти Христової істини, спричинило в перші віки християнства постання цілого ряду обрядів та в поступовому процесі християнізації в дальших віках обрядових видозмін.

Та водночас з процесом обрядової диференціації, яка природно випливала з самої істоти літургії, як вияву богочитання, наступила по якомусь часі певна стабілізація в цьому процесі, щобільше — появилися тенденції до обрядового уніформізму, тобто схематичної однообразності на літургічно-обрядовому відтинку Церкви. Силкові коефіцієнти та позиції тої чи тої обрядової церковної вітки, уґрунтовувані до цього структурально-статичною візією Церкви, як однорідної в побудові, зовнішньому вигляді, дії і літургійному вияві установі сприяли закріпленню суворої церковно-обрядової одноманітності. У висліді тих і багато інших земних факторів, як, наприклад, відкриття нових континентів, колоніальні підйої, розгорнення небувалої місіонерської зктивності латинського Заходу, зовнішнє обличчя і внутрішня духовість Христової Церкви ставали все більше латинськими та західньо-європейськими з перевагою романських елементів. Хоч як імпонуючим може декому видаватися такий суворо уніформний образ Церкви, попри це він в свому заложенні викривлений і однобічний: він відбігає від того образу, що його передала нам християнська давнина, а головне — він відірваний від життя, щобільше — в ньому замазується вселенський характер самої Церкви.

Болючі історичні церковні розколи на Сході і Заході спричинилися також до притемнення вселенського характеру Церкви, а брак ясної візії єдності і практика, застосовувана в спробах привернення єдності, відкрили шлях для облатинщення. І ми не відкриваємо чогось нового, коли ствердимо, що в процесі цього безконцепційного облатинщення в усіх ділянках церковного життя опинилася також як його жертва наша українська Церква. Усвідомлення собі цього незavidного стану в нашому історичному церковному житті і теперішній дійсності є тому вимогою хвилини. Воно визначає також нашу дію справжніх співлітургізантів на самому Соборі, а не лишень статистів соборової дії. Якщо до цього додати, що якраз цей латинський християнський світ, що, до речі, посідає панівне становище в цілому християнському світі, вже сам дійшов до переконавання, що з такою візією Христової Церкви, зокрема в її соматичному характері важко здійснювати вселенське посланництво у проголошенні Христової благовісти, то ґрунт для нашого вкладу в соборові діяння є незвичайно пригожий. Дані всі шанси, існує наскрізь погідна атмосфера! Чи маємо лякатися й сумувати як маловіри?

При обговоренні схеми про святу літургію було місце для вияву голосу українських соборових співлітургантів, в якому не відчувалося б сумнівів, безрадності і безперспективності, а певність, далекозорість і близькість до життя. Правда, ми вже чуємо готову відповідь, мовляв, ця схема стосувалася виключно латинської вітки Христової Церкви, а тільки в визначенні основних принципів відносно літургії заторкувала також християнський Схід. Та якраз у цьому й справа: в нашому розумінні — хоч ця заувага спізнена, бо схему вже обговорено, всі схеми Вселенського Собору повинні бути так побудовані, щоб в цілому стосувалися вселенської Церкви, а не тільки її одної, в даному випадку, латинської вітки. Специфічні питання, що стосуються латинської літургії, повинні обговорюватися на помісному синоді. Можливо, що поставлення схеми в такій формі це — вислід недогляду в підготовній комісії, можливо також, що це данина дійсному станові, в якому латинський світ є домінуючим. Переконливим може бути також мотив, що з огляду на неприсутність представників нез'єднаного християнського Сходу Собор не бажає перерішувати цього питання у відношенні до нелатинського обрядового християнського світу. Та попри це складається враження, що поставлення схеми в такій формі це — маленький дисонанс у конфронтації з пробудженням усвідомлення вселенського характеру і посланництва Христової Церкви. Тим більше, що так загальні напрямні — зробити літургію живою і доступною для християнських спільнот, як і наскрізь конкретні проблеми — питання різних обрядів у Христовій Церкві, питання літургічної мови чи радше мов, святе Причастя під одним і двома видами, питання співслуження більшої кількості служителів, питання вияву народної душі в літургії і обряді, — всі ці питання загального і поодинокого характеру заторкують цілу вселенську Церкву без огляду на її літургічно-обрядове обличчя. Якби навіть на Вселенському Соборі не було заступленої ні одної іншої обрядової церковної вітки, то про ці питання, рефлектуючи над церковним минулим, конфронтуючи з вимогами дійсності і проектуючи в майбутнє, можна було говорити, бо вони за своїм характером і значенням вселенські.

При всіх цих питаннях ішлося кінець-кінцем про відворот від уніформності і вказання на багатообразність обрядово-літургічного вияву в Церкві, про переборення традиційної здерев'янілості й вивищування латинського обрядового типу, про наближення до життя літургічного вияву християнського богочитання, про зламання панівності « л а т и н с ь к а », а тим самим про спинення процесу облатинщення... Це справді новий подув вітру у вселенській християнській ідеї, який розкриє погідне небо на горизонті. Цей феномен доводиться тільки привітати, а представники християнського Сходу, нехай вбогого та, німечного, своєю присутністю на Соборі могли спричинюватися до чіткішого розуміння самого питання та до прискіпшення процесу виплодження, що зарисовується на горизонті. Вони могли також ще більше при-

служитися для правильного розуміння цього комплексу питань, ясно з'ясувавши своє становище з позицій християнського Сходу. Чи і наскільки це сталося, годі сказати; загалом відомим був тільки виступ мелхітського патріарха Максима IV до питання мови в літургії. Він якраз підкреслював неслухність усіх спроб «канонізування», тобто вивіщування латинської мови серед мовного багатства в літургіях Христової Церкви. При цій нагоді приходять нам на думку історичні спогади, бож і наша літургійна церковно-слов'янська мова, це — дитина, яка в болях родилася в час деякого притемнення понять на відтинку літургійної мови. Родилася вона в час висунення обрядової однообразності майже на престіл непорушного табу. Слов'янський світ відзначає в час тривання Вселенського Собору тисячолітній ювілей спасенної дії слов'янських апостолів св. братів Кирила і Меодія. Справа, яку вони поставили сміливо й мужньо на весь зріст тисячу років тому, до сьогодні не втратила своєї гостроти з тією хіба різницею, що вона перестала бути проблемою одного європейського простору, а стала проблемою всіх континентів. Різниця також у тому, що кирило-методіївська ідея знаходить, за винятком хіба деяких, задивлених у «блиск» минулого, церковних кіл, більше вникливих умів, які стараються формувати вселенське обличчя Церкви, ніж це було в часи братів Кирила і Меодія. Було б отже наскрізь природним, якби соборові співслужителі при нагоді обговорення мовно-літургійних питань відзначили ці постаті у Вселенській Христовій Церкві якраз за їх сміливе вселенське мислення і їх труди; знову ж для соборових отців східної церковно-слов'янської вітки Христової Церкви була нагода, сплатити борг вдячності своїм апостолам і церковним учителям, заманіфестувати своє суверенне розуміння проблеми св. літургії і дати свій внесок у вселенську скарбницю християнської думки.

Не інакше представляється справа з іншими питаннями стосовно літургії — св. Причастя під обома видами і можливостей співслуження більшого числа співслужителів. І одне і друге ще не пережилося в східних Церквах. Воно служило неначе дороговказом, вказуючи на можливості більш еластичного підходу до них, тим більше, що йдеться про справи обрядово-літургійної практики, а не про питання богословсько-догматичного характеру. Зокрема питання співслуження у св. літургії, яке, до речі, постановлено ввести також в латинському обряді, кидає новий промінь світла на розуміння характеру евхаристійної жертви і на істоту самої літургії, як спільного труду-молитви перед лицем Господнім, якщо поглиблювати богословський аспект цього питання, а крім цього воно має також велике практичне значення: проникнути світлом Христової науки християнську людину, громаду і спільноту, якщо замислитися над душпастирсько-виховною функцією самої літургії. Неспівмірно роздутий індивідуалізм модерної людини, зник в її свідомості соціальних первнів, а в практичному житті по-

вільне затрачення поняття — «ближній», «брат», розколи в суспільствах на кляси, касты, гетто, які визначаються й існують за законами мертвих механічних прийомів, все це є незагоєні рани на організмі теперішніх суспільств. Можна йти в цій аналізі ще далі і поглянути на ціле людство: доведеться ствердити, що всюди є ще раби й вільні, варвари, скити и елліни, щось як у часи ап. Павла. Літургія це — лік на ці рани. Перед лицем Господнім стоїть людина, твір Божої всемогутности, у своїй службі Господеві, незалежно від того, які кляси, касты, походження, особисті дарування визначають її мирську позицію. Всі люди рівні перед лицем Господнім, вони братньо співслужать у святій літургії, як один християнський люд. Весь сенс літургії є в оцій спільній молитві і службі. З цим характером не гармонізує явище, коли, наприклад, зустрінуться два-три чи більше служителів святих Таїнств і, замість створити одне маленьке стадо співслужителів, кожний платить данину собі самому, своєму індивідуалізові, розбішись по всіх кутках Господнього храму... Так можна поступати в особистій молитві, шукаючи перебування наодинці; тоді одначе, це молитва «на усдиненій», а не св. літургія. Куди прямує наша Церква в своєму розумінні і викладі літургії, — а таке прямування може свідчити про те, чи і як ми цінимо свою духовну спадщину, — про це важко сказати. Та деякі симптоми, які зауважуються у її житті тут, на чужині, дають привід якщо не до затривоження, то бодай до настороження...

Радісним промінчиком світла виявляються тут виразно накреслені тенденції на соборових нарадах про схему літургії й співслужителів латинської вітки Христової Церкви. Може цей промінь рефлексом відіб'ється також на дальшому житті нашої Церкви та пробудить в ній свідомість своєї власної духовної спадщини.

Нехай конкретні висліди соборових нарад над схемою літургії будуть навіть дуже скромними, їх вартість є в тому, що вони започатковують і накреслюють шляхи: зробити літургію живою, приступною і рідною для християнської громади і поставити її в бурхливе життя модерної людини, як необхідне доповнення і вирівняння в захитаній рівновазі людського духа і як центр, в якому людина дає вияв своєї служби Господеві. Є отже накреслений напрям і є благословенний початок, а його дальший хід будуть уже визначати помісні Церкви поодиноких народів. Сподіваємося, що й наша Церква не лишиться позаду інших.

У зв'язку з названими напрямними й зусиллями можна було б уже при цій схемі поставити питання про привернення до життя в літургії різних чинів у служенні чи співслуженні в літургії за взором давньої Церкви — маємо на увазі чини четців, півців, свічоносців, піддияконів і дияконів. Всі ці чини залишилися хіба в назві, як відгомін давніх віків. Чому не вдунути в них духа життя і зробити їх живими? Не йдеться при цьому про помноження професійних свяще-

ничих «звань». Всі ті вірні, що будуть поставлені в дані служительські чини, будуть і повинні мати свої мирські звання, але в літургії вони будуть виконувати свою, їх чином визначену службу. Зреалізувавши це в житті, Церква зв'язувала б людей з собою не тільки заповідями і Тайнами, але й благословеннями та освяченнями. Не говоримо вже про те, що вірний відчув би своє місце в Церкві. В ньому пробудилась би свідомість, що якраз в найбільш святій дії, св. літургії, він є співслужителем.

Чому, наприклад, християнському лікареві не дати благословення і благодаті Христової Церкви, поставляючи його в диякона. Не маємо навіть на увазі його дияконської служби в самому Господньому храмі, — але його щоденну, справжню дияконську службу ближньому кожного дня?

Подібні, дещо модифіковані питання можна ставити у відношенні до християнських письменників, вчителів, дослідників, робітників і т. д. Та, може, це питання буде ще раз поставлене на порядку для дальших соборових діянь при нагоді обслідування схеми про святу Церкву і її Тайнства. Вважаємо його незвичайно важливим, ми готові цю думку поширити і на сам чин священства. Коли взяти до уваги постійну недостачу покликань до священства, в його «клясичному» теперішньому виді, що є не лишень чином, а набрало характеру «звання», «професії», тоді відновлення чину священства в його широкому розумінні розв'язувало б не одну складну проблему будня в теперішніх потребах Церкви. Не говоримо вже про те, як вірно заманіфестувалась би істота Церкви! Притадаймо ж, що ап. Павло за званням був ткачем; він це звання таки виконував, і воно було основою його прожитку. Не згадуємо вже про те, що в цій концепції зникли б марева, — а може й справді явища, — касти, а в сучасному плюралістичному суспільстві розвіялося б ще не відумерле поняття «клерикалізму».

Правда, в цій нашій візії співслужительних чинів стала б Церква, бодай її західня вітка наново перед проблемою безженного чи жонатого духовенства... Не хочемо до цієї проблеми піддавати будь-яких сугестій, бо всі апріорні та механічні розв'язки вважаємо непридатними, але дозволимо собі висловити погляд, що й цю проблему можна без особливих потрясень розв'язати, якщо всі, хто до цього покликаний, спроможуться на сміливу, чітку і до вимот життя достосовану візію Христової Церкви і її посланництва. Але може й це вже є сугестією? ..

ЗНАРЯДДЯ МАСОВОГО СУСПІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПОГЛЯДІ І НА СЛУЖБІ ЦЕРКВИ

~~Вступ~~
Чимсь наскрізь новим в історії вселенських соборів було поставлення цієї проблеми як окремої схеми на порядок нарад теперішнього Собору. Йдеться про знаряддя, які постали у висліді небувалого до-

тепер розвою технічних наук, як преса і взагалі друковане слово, кіно, радіо, телебачення і тому подібне, які сьогодні виконують незвичайну суспільну функцію інформувати, навчати, виховувати, впливати, помагати формувати загальну думку, отже якоюсь мірою різьбити людські душі. Завдання цих знарядь у руках людини є отже незвичайно шляхотне, а разом з тим відповідальне. Вже поставлення цієї схеми під обради Собору і її обговорення соборовими отцями вказує на те, як Церква бажає стояти безпосередньо в самому житті людських спільнот. Вона не відривається від життя, не замикається перед ним, але радіє здобутками людського духа, бо й вони в пляні Божого Провидіння мають служити людині, суспільностям і, вкінці, також Церкві: людина і суспільність є ж предметом її особливої журби і піклування, і тому їй не байдуже, як люди користуються цими знаряддями масового суспільного зв'язку. В пропонуваній соборовій схемі говорилось у цьому контексті про науку Церкви, про її право визначати засади поведінки й користування цими знаряддями, про відповідальність і посланництво всіх, хто має доступ до цих знарядь. Як можна було зорієнтуватися з коментарів і звідомлень, схему потрактовано й навітлено з відомих позицій і засад церковно-канонічного права, природної етики і християнської моралі. Децю свіжішим у цілому обговоренні схеми про знаряддя масового зв'язку є навітлення його з точки зору новітнього апостолювання чи посланництва, яке коротко можна схарактеризувати як службу правді. При такому розумінні було б побажаним, якби соборові Отці при обговоренні схеми про Церкву і зокрема її посланництво в цілому світі, взявши до уваги таїнственно-сакраментальний характер Церкви, довели і цю схему до її завершення. Конкретно маємо на увазі таке: цілу схему про знаряддя масового зв'язку, абстрагуючися від правно-канонічних і моральних норм, бачимо як службу, але службу на всіх просторах мирського життя людини. Коли літургія в стислому розумінні слова, про що вже було говорено, це служіння перед лицем Господнім, в Господньому храмі, неначе в переддверях Божого царства, то служіння вірних у ділянці отих знарядь масового зв'язку це — також свого роду літургія, що відбувається щоденно надворі, поза храмом, та все ж перед лицем Господнім. Літургія незвичайно важка і відповідальна, яка може бути «падінням або постанням» мільйонів людських істот. Людині, що посвячує себе цьому служінні, оцій мирській літургії, потрібно в сьогоднішній час більше, як комунібудь іншому, просвічення й надхнення з висот, Божого благословення. Колись Церква благословила людей перед початком якогось діла, перед незвичайним трудом і т. д. Благословення Церкви сьогодні переживаються й призабуваються в Церкві, а якщо й тут чи там ще десь зберігаються, то вони потрактовані тільки як залишки старої церковної традиції — в свідомості ще «церковних» людей, як пережитки без якогось змісту — в свідомості «нецерковних» людей. Та Церква сама є свідомо своєї життєдайної і благодіючої функції в теперішньому суспільстві. Що ж

природніше, як привернути справжній релігійний християнський зміст всіх церковних благословень і в щедрості свого милосердя і таїнственного багатства зробити традицію живою? Сьогодні ще благословить Церква монахів, які вступають на шлях життя відречення, вона благословить також настоятелів монаших згромаджень, які беруть відповідальність за життя монашої громади. Мимоволі насувається на думку питання, чи служіння-літургія людини в світі потребує менше Божого благословення, як людина, що якоюсь мірою відгороджує себе від світу? Щобільше, та людина, яка служить у світі, очікує від Церкви помочі, отже благословення, яке дасть їй нову міць і глибоку свідомість свого посланництва. А й сама праця людини з'явиться не як мирський важкий труд, а святе служіння. Крім самих благословень, можна б призадуматися також над можливістю поставлення людини в цій відповідальній службі у відповідні вже існуючі чи, як життя цього вимагає, нові, Церквою для цієї мети створені, чини: як про це була мова при схемі про святу літургію. Бо й виникнення різних чинів у Церкві було даниною вимогам і потребам життя, а життя в наші часи стало ще складнішим. Його потреби й вимоги збільшились, не змаліли. З хвилиною, коли Церква стає перед людиною, як милосердна вбога мати — благовісниця вбогим, вона напевно піде назустріч вимогам і потребам своїх вірних, щоб дати їм свою благодать і благословення в їхній службі-літургії серед розбурханих хвиль цього світу. Оце були б і наші сутестії для свіжого, новим подухом вітру овіяного, завершення схеми про знаряддя масового зв'язку...

ЧИ СВІТАНОК У КОНЦЕПЦІЇ І ПРОЄКЦІЇ ЄДНОСТИ ЦЕРКВИ?

Із схем, які були в пляні соборових нарад, були такі, що носили виразно богословський характер, як, наприклад, «Схема конституції про джерела Об'явлення» та інші. Правда, ці схеми мають далекосяжний практичний характер в аспекті зближення богословської думки і єдності в проголошенні об'явленої Христової істини, та ми не хочемо на них окремо зупинятися з уваги на їх специфічне богословське обличчя. Цим не хочемо сказати, що наші богослови та загально богослови східньої вітки Христової Церкви не мали б що сказати при обговоренні цих схем. Навпаки, вже названа схема, в якій визначається вагу й засяг таких факторів християнської спадщини, як святе Письмо і священне передання, однаковою мірою інтересні для католицького, православного і євангеліцького світу під кутом зору з'єднання всіх християн. Склалося так на першій сесії Собору, що цю схему через недостачі в її опрацюванні передано одній з соборових комісій для її переробки. Тому й зайвим є питання, як виявилася там

богословська думка представників християнського Сходу, в тому числі українських соборних співслужителів.

Натомість вірний вітки Христової Церкви, католик, а, хочемо вірити, також православний, з нетерпінням очікував обговорення схеми конституції про єдність Церкви. Це наскрізь зрозуміле, бо в концепції і проєкції єдності цей вірний бачить долю свого рідного християнства. Крім цього, йому відомо, що в опрацьованні схеми в передсоборний час брали участь покликані церковні достойники і знавці його Церкви, отже сама схема була вислідом їхнього вкладу і їхнього труду в промощенні шляху до замирення і з'єднання. Таким станом може українська християнська людина тільки радіти, бо оце її рідній Церкві було дано шансу, дати свій вклад у вселенську скарбницю Христової Церкви.

Доля схеми відома, як зрештою відомий також її зміст, хід думок і формулювання, бо схему уприлюднено і в коментарях дослівно цитовано цілі її уступи. Детальна дискусія над схемою не розвинулась, її передано покищо до соборової комісії як документ і матеріал для остаточних соборних вирішень. Тому годі сьогодні сказати щонебудь про її соборове схвалення чи несхвалення. Причин такого саме стану можна шукати в різних площинах. Вже сама тема — єдність Церкви — хоч як вона актуальна, дуже скомплікована. Далі, можна б сперечатися, чи доцільно ставити схему загального характеру: «Єдність Церкви — нехай всі будуть одне», що заторкує весь роз'єднаний християнський світ, під наради соборних отців, а водночас у викладі питання обмежитися тільки концептом єдності у відношенні до християнського Сходу. Чи не було б доцільніше, разом з Секретаріатом для єдності християн, випрацювати одну схему про єдність, розглянувши це питання у всіх його аспектах? . Звуження загального питання до одного аспекту є недостачею схеми. Та найважливіше, що зауважується в загальному змісті і ході думок схеми, це те, що справу єдності Церкви потрактовано відірвано, не з'ясувавши перед тим самого основного поняття Церкви, як такої. Схема не спирається на чіткій вихідній позиції. І це знову ж не вина її авторів, як радше недогляд пляновиків тематики соборних нарад. Щоб можна було говорити про єдність і визначувати її концепцію та проєкцію, треба насамперед мати ясну візію самої Церкви. А це, мабуть, станеться щойно на наступній сесії Собору. З-за недостачі чіткої візії Церкви схема не залишає враження чітко продуманого до останніх деталей задуму й не накреслює конкретніших напрямних на шляху до з'єднання християнського світу. Не диво отже, що схема, вийшовши з дуже загальникового ствердження (дослівно є одне речення про те, що Христова Церква це — Тіло Христове), чим скоріше вертається на старі позиції теологічної школи, кладучи наголос на ієрархічну структуру Церкви з ап. Петром і його наслідниками на вершку цієї структури. Ставши вже на цих утертих позиціях, де кожний богослов-консерватор дуже добре себе почуває, схема присвячує цілі уступи

ієрархічній структурі Церкви, видимим елементам самої структури й змальовує ідеальний образ її завершення. Все це речі відомі, але така проєкція єдності веде нас туди, де ми опинилися вже давно і де тупцюємо на місці по сьогодні. Замість динамічної концепції єдності, про зариси якої ми вже згадували при обговоренні думок слова папи Йоана XXIII, ми почули виклад про статичну структуральну єдність Церкви. А шкода, бо початковий натяк на те, що Христова Церква це — Тіло Христове, якщо б його було розгорнути і поширити, давав багату кращі можливості визначити шляхи до єдності. На цій площині можна зустрінутися негайно роз'єднаним християнам Сходу і Заходу і звідсіль можна започаткувати діалог.

На схемі про єдність, на жаль, ще виразні сліди традиційного латинського мислення. Східнохристиянське мислення ще не знайшло свого належного вияву. А не слід забувати, що на Орієнті ніколи не існувало на всіх ділянках життя, не лишень церковному, поняття єдності в західному розумінні, як прецизної структуральної злуктованості й вивершеності. Латинське мислення і латинська «мова» схеми про єдність можуть звучати чужо, неначе відгомін попередніх віків. «Латинськість» продемонструється й тим, що на всіх 13 відкликів-нотаток з посиланням на вислови учительського уряду Церкви дванадцять зачерпнені з західно-латинських учительських документів, в тому числі десять відкликів на папу Льва XIII — 19 століття, а всього один відклик до східного церковного учителя Германа Царгородського...

Чи справді на християнському Сході не можна знайти думки, що кидала б світло на це болоче питання? Чи справді цей Схід такий бідний? А йдеться чейже про зустріч в діалозі Сходу і Заходу! Мова отців Східної Церкви про єдність Церкви оживила б цей діалог...

З становища українського вірного східної вітки Церкви не було б нескромністю побажання, щоб у схемі про єдність знайшли бодай відгомін деякі думки слуги Божого Андрея, відомі українським соборовим співслужителям. Чи не чується свіжості в таких, наприклад, словах: «належати до містичного Тіла, що його Христос є невидим головою, а намісник Христа провідником, душпастирем і учителем, — це найпевніший орудник злуки і єдності з самим Христом Спасителем... Ту єдність з Христом дає нам... перш за все Божа Благодать, яку маємо з святих Таїнств і з молитви, а тому таку єдність можуть мати і ті християни, що не належать до Вселенської Церкви, але мають змогу приступати до св. Таїнств і при святих обрядах підносити душу до неба християнською молитвою. Однак наше положення щасливіше тому, що ми засядно безпечні перед всякими помилками і блудами щодо віри». Або інше місце: «У своїй людській природі Христос є головою цілого людства... В різних ступенях і різними титулами Він є головою і тих людей, що є поза Його Церквою та Його не знають...»

Можна б ці думки слуги Божого Андрея продовжувати, ми вказуємо тільки на такі його послання, як «Поучення про культ Божої любови», «Слово в річницю коронації», а особливо на правила Львівського Архиспархіяльного собору. Справа в тому, що слуга Божий митрополит Андрей говорить мовою мислення і вислову християнського Сходу і що він дає живу, динамічну проєкцію з'єднання християн і всього людства. Нам немає чого соромитися його духовної спадщини, а, навпаки, на базі його думок кинути ясний промінь світла на проблему єдності християн.

Та не зважаючи на всі недостачі, зокрема на брак чіткої позиції щодо розуміння Церкви, саму схему треба вважати світанком на шляху до з'єднання християн. Деякі її неясності будуть усунені, коли Собор винесе на наступній сесії свої рішення відносно Церкви, її істоти, характеру і посланництва. В проєктованій, нехай і недосконалій, схемі конституції про єдність Церкви поховано назавжди погляд деяких, а колись подавляючої більшості латинян, які, як стверджує проф. Де Вріс, «дивляться на 11 мільйонів християн східних католиків, як на чуже тіло в Церкві, які вважають, що інший обряд тільки толерується... які ситуацію роздору піднесли до ідеалу».

Якщо навіть домінує ще в схемі традиційне структуральне поняття Церкви, то крізь саму ієрархічну структуру продираються вже деякі проблиски, що вказують на шукання доріг і на спробу залучення іншого, пневматичного, погляду на Церкву, щоб підкреслити її справжню істоту. Незвичайно міцним у схемі є твердження про те, що Христос в усіх відношеннях, в усіх площинах і в усіх можливих способах є головою Церкви, що реляцію «Христос — намісник Петро» зведено до реальних вимірів. Щобільше, в схемі можна навіть вичитати слова про те, що дуже часто якраз правно-структуральну сторінку Церкви перенаголошувано. Приємно вражає в схемі факт ілюстрування концепції єдності окремими висловами св. Письма, що перекидає діалог з площини правової в площину об'явленого Божого слова. До цих елементів «світанку» долучається також стиль. Він навіяний любов'ю; в схемі говориться про інаковіруючих християн як про братів, щоби більше, цей стиль у відношенні до інших християн пропонується зобов'язуюче для цілого християнського світу. В кінцевій частині схеми, де вказується на заходи для змирення і з'єднання, можна зауважити також, як справді дух християнської любови, журба за Христову Церкву, тут за єдністю пронизують кожен думку схеми проєктованої конституції.

Тому хочемо бачити в схемі «світанок». Це ще не ясний погідний день, але це вже перемога ночі й заповідження, що день гряде...

*

На цьому можна б закінчити огляд важливіших дій першої сесії Вселенського Собору. Попри всі свої позитиви — одверте й сміливе ставлення до всіх пропонованих комісіями питань, справжній діалог, свідомість відповідальності соборових співслужителів, — перша сесія

залишас враження деякої імпровізованости, а може й непроглядности. Це виявилось особливо в черговості обговорювання зформульованих схем. Це зрештою зрозуміле, коли замислитися, перед якою гущею проблем стали соборові отці. З цієї гущі вони виривали то одне, то друге питання; одні речі договорювали до кінця, при інших виявилось конечним їх покищо відкласти чи поставити в якійсь логічній черзі. Щойно з часом ця лісова гуща буде проясноватися. Далі треба ствердити, що Собор докладав усіх зусиль, щоб стати на висоті вселенського Собору Христової Церкви. В цілому ряді проблем, які стоять перед Церквою, він дав цьому наявний доказ. Та при цьому видно ще сліди минулого, в якому поняття вселенськості притемнилося. Це обвантаження минулих віків запримічується в запропонованих схемах конституцій. Вони все ще за характером викладу, методичного трактування і формулювання є документами латинської, ще точніше — специфічно римської богословської традиційної школи. Авторитетами, на яких вони посилаються, є в переважачій кількості авторитети латинського світу. Зокрема, відклики до декретів, вирішень, окружних листів вселенських римських архиєреїв, при тому — новіших часів, — а далі посилення на вселенські собори другого тисячоліття, отже часу, коли ці собори, хоч були юридично вселенськими, за характером своїх учасників були латинськими, — все це робить враження однобічності й неповности документації.

Отцям і вчителям першого тисячоліття Христової Церкви в документах передсоборових комісій не присвячено належної уваги. Це особливо стосується отців і вчителів християнського Сходу, які колись разом з своїми західними співслужителями клали основи для збереження і викладу об'явленої Христової благовісти. Такий підхід треба вважати невірним, а бодай, може, навіть для християнського Сходу кривдним, а з точки зору вселенськості Христової Церкви і перспективи єдності християн гальмуючим та незадовільним. Коли вже за традицією західного християнського богослов'я в схемах конституцій є стільки посилення на авторитет св. Томи, то для рівноваги і повноти доцільним було б не забувати і про св. Івана Дамаскина, незаперечного авторитету на християнському Сході. І саме католикам Східної Церкви йдеться ні про що інше, як про всебічність і повноту в підході до всіх питань соборової дії, бо якраз у передачі голосів усього учительського уряду Церкви на Сході і Заході з тисячоліття, коли ще церковна єдність видимо зберігалася, чується цей чудовий діалог чи навіть гармонійний хор всього християнського світу! Важливим отже було б, щоб цей гармонійний хор продемонструвати в соборових нарадах і документах, а не зводити його до монологу в латинському світі. Натомість хочеться відмітити радісний феномен, який маніфестується в тому, що джерелу Об'ялення, св. Письму, відводиться багато місця в усіх документах. Ми свідомі того, що однобічність і неповність, про яку згадано, це вислід конкретного положення в Христовій Вселенській Церкві, в якому латинський світ міцний своєю

кількістю, своєю думкою і своїм трудом. А трудівники, в більшості діти цього латинського світу, залишають на своїх творах печать свого духа...

Перед соборовими отцями східньої вітки Христової Церкви відкривається тут широке поле для вияву своєї дії: без уваги на те, яку малу горстку творять вони серед соборових співслужителів, своєю дією доповнити неповне, щоб усі документи Собору вийшли в світ з вселенською печаттю.

ХРИСТОВА ЦЕРКВА — БОЖЕСТВЕННА МІСТЕРІЯ

Від ретроспективного огляду дотеперішньої соборової літургійної дії — сам Собор ми схарактеризували як своєрідну літургію — доводиться тепер перейти до перспективного погляду на її дальший перебіг. Немає сумніву, що в осередку дальшої соборової дії стоятиме питання: що таке Церква, яка її істота, характер; як виглядає вона в своїй душі-пневма; як виявляється ця душа в її тілі-сома. Самі питання можна б продовжувати.

В дотеперішньому огляді ми постійно натрапляли на цю центральну проблему, бо виявлялося, що годі договорити до кінця окремі проблеми, не маючи вже перед тим чіткої візії Христової Церкви. Природно, що вже й при попередньому обговоренні конечно було вказати на деякі компоненти живої візії Церкви, не претендуючи на систематичний виклад цього питання. Перше, з чим людина зустрічається, глянувши на Христову Церкву від її ясел народження крізь віки її дозрівання і появи серед людства на розбурханих йорданських водах цього світу аж по сьогодні, це свідомість, що людина стоїть перед незбагненою таємницею. Бо Христова Церква це — містерія! Нехай це поняття нас не лякає і не знеохочує: людина зустрічається з таємницями на кожному кроці. Навіть людина, яка вмовляє в себе свос невірство і перекоує себе, що не існують для неї таємниці, якби замислилась, відкрила б таємницю: не десь далеко від неї — в космічних просторах, але в самій собі. Бо чи ж саме «я» людини, її істота не обвинуті серпанком таємничості? Тому можемо, у повній свідомості і певності справжніх вимірів людських духових сил, признатися до того, що Церква з'являється перед нашими очима як незбагненна таємниця, дана нам з висот; тому вона божественна містерія. Для вникливої людини, а до цього людини, просвіченої Христовою благовістю, не важко буде зауважити, що містерія це — характерна особливість цілої природи Христової Церкви. Її, Церкви, не дасться поставити в земні визначення, якими людина окреслює збірні твори людських рук, як суспільна установа, організація, громада, держава. Кожний відчуває, що навіть, поставивши Церкву поряд цих визначень і назвавши її одним із цих понять, він не скопив самої

істоти, не віддав повноти, що він цими визначеннями перебуває тільки на чомусь периферійному, у сфері більше чи менше влучних аналогій. Як важко земними категоріями мислення і слова визначати істоту Церкви, наглядно проявляється в надхненних авторів святого Письма, які шукають за поняттями, у висліді чого створили цілий лексикон. Церква в їхньому визначенні — новий святий люд, храм живого Бога, святий город, таїнственне тіло Христа і т. д. Містерія Церкви в тому, що вона у своїй появі і бутті серед людства така ж сама містерія, як містерією був Христос-Богочоловік у своєму воплощенні і в своїй дії відкуплення людського роду. Ядра містерії Христової Церкви треба дошукуватися у тому, що вона, Церква, у своїй природі і посланництві є продовженням воплощення Христа-Богочоловіка і Його посланництва — відкуплення, переродження і спасіння людини на цій землі. Тому вона, і тут таємниця воплощення, з'являється у своєму умаленні, так часто у своїй людській немочі і терпінні аж до смерті. У своєму відреченні, як її Основник, від усіх благ цього світу і від могутності небесних леґіонів ангельських сил вона виявляє свою божеськість; бо легше втекти чи навіть зійти з хреста, важко піднятися на хрест, дати себе розпинати і висіти на ньому. Сходити це — земне, людське, підніматися це — небесне, Боже. Правда, таємницю воплощення у вифлємському вертепі відкривали справжні мудреці і вбогі пастирі; люди на престололах, закохані в запахи володіння, і люди, задивлені в своїх власних ідолів, не бачили містерії, бо її може бачити людина вникливого ума і цілого серця. А містерія Христової Церкви поставлена якраз у такий людський світ. Тривале воплощення Божого слова на землі це одна з основних рис обличчя Церкви, яке воплощення знову впливає з таїнственої сполуки між нею і між другою особою святої Божої Трійці.

В появі умаленої Церкви — милосердної Матери і вбогої благовісниці вбогим — відкривається, з одного боку, таїнствена реляція Церкви до другої Божої особи Святої Трійці — Божого Слова, що для людини найбільше стало близьким — ставши людиною, з другого боку, динамічна реляція Церкви до людини, суть якої міститься в тому, щоб благовістити істину і служити меншому братові... Підкреслюючи цей елемент у природі Церкви, що Церква це — Христос-Богочоловік, у своєму тривалому дальшому воплощенні, — не керуємося тільки бажанням вказати на глибокий богословський аспект містерії Церкви. Нам просвічує думка, що в світлі такої правди про Церкву людина легше й погідніше потрапить вникнути в загадки феноменів, з якими зустрічається на кожному кроці — в своєму власному житті, в своєму оточенні, ба навіть в самій Церкві. Це феномени терпіння, хреста, вбогих і багатих, немочі і сили, щастя і недолі, сумніву, невірства... Щобільше, нам здається, що таке розуміння містерії Церкви може кинути новий промінь світла на теперішнє її становище і допомогти в розв'язці цілого ряду складних питань, що стоять на перешкоді в здій-

сненні посланництва Христової Церкви, в тому числі також утруднюють замирення християнського світу. Якщо для спасіння людства і примирення людини з Богом кінечним було, щоб Слово Боже зійшло до людини, як вочленене в Богочоловіці, то мимоволі напрощується думка, що для довершування спасіння людини в тривалому часі на всіх просторах землі потрібно тривалого воплочування, яке здійснюється в Христовій Церкві. Це наскрізь життєве розуміння містерії Церкви. Байдуже, як його назвуть мислителі чи вчені. Коли назвуть його «екзистенційальною» візією Церкви, то не будуть далекі від правди, якщо розуміти, що така візія незвичайно характеристична для природи Церкви, а водночас вона найбільше промовляє до свідомості теперішньої людини. Та не тільки відповідає свідомості: візія у м а л е н о ї Церкви, отого тривалого воплочування Божого Слова, об'єктивно являється рятунком самої екзистенції людини. Тому важливість такого «видіння» Церкви хочемо ще раз підкреслити, хоч про це було вже говорено на іншому місці.

Містерія Христової Церкви це, отже, містерія Богочоловіка.

Та тим істота Церкви не вичерпується. В її природі виразно виявляється її органічно-сакраментальна істота. Уґрунтував таке розуміння Церкви ап. Павло, який заговорив про неї як про містичне Тіло Христа. На християнському Сході цей образ Церкви, як таїнственного організму, як Христового Тіла, в якому Дух Святий є душею, Христос невидимим головою, вірні окремими членами, закріпився як основна візія Христової Церкви взагалі. Ця візія жива і по сьогоднішні дні. Вона характеризує богословське мислення християнського Сходу, з'єданого і нез'єданого. З такої візії Церкви виводиться не лишень богословське мислення східної вітки Христової Церкви, але весь вияв і стиль її набожності, літургії, слідування Христові в житті відречення, отже чернече життя і т. д. Без замислення над таким станом на християнському Сході не зрозуміємо цілої духовности східного християнства. Ця візія так проникнула думку цього Сходу, що він — над чим треба очевидно боліти — не присвячує належної уваги зовнішньому структуральному виглядові Церкви. Це для християнина Сходу не надто важлива, другорядна і похідна справа. Можна, як сказано, боліти над такою однобічністю, як треба боліти також над однобічністю західного християнського-латинського світу, що структуральну сторінку Церкви довів до такої людської «перфекції» так в теоретичному обґрунтуванні, як і в практичній дії, що мури цієї побудови закрили, а може й погребали собою «душу» самої будівлі, в даному випадку — живого організму. Ексагерації і закостенілість у мисленні в обох сторін лежать на самому ґрунті тлибкого рову між християнським Сходом і Заходом. Оце різне розуміння Христової Церкви позначається також на змаганнях до з'єднання. Вихід з такої ситуації може бути тільки такий, що кладуться насамперед кладки, дещо пізніше мости

над ровом, щоб вкінці його цілком засипати. А засипати рів це значить розкрити повний образ істоти містерії Христової Церкви.

А істота її є в тому, що вона є організмом з душою і з тілом. Треба з радістю підкреслити, що у Вселенській Церкві якраз в останньому столітті оце «пневматичне» обличчя Церкви все більше стає в осередку богословського мислення. У своїй епохальній енцикліці про містичне Тіло Христа папа Пій XII зве Церкву, задивившись у неї, як у живий Христовий організм, потрясаючою містерією. Нам, українським християнам, приємно відмітити, що в новіший час появились також пастирські документи, між якими гострою думки визначаються «Поучення про почитання Божої Любові» слуги Божого Андрея. Докладного викладу про Церкву, як Містичне Тіло, не можемо давати, сконкретизуємо тільки основну думку: Вселенська Церква це — містичне Тіло Христа. Правда, деякі католицькі богослови в своїх коментарях до папської енцикліки часто кладуть знаки рівняння між Тілом Христа і Церквою у її завершеній соматичній структурі, додаючи вже від себе, що все, що знаходиться поза видимою соматичною структурою, не належить ніяк до містичного Христового Тіла, чим звужують саме питання. В консеквенції натрапляють на труднощі в поясненні таїнственно-сакраментальної дії, яка існує в нез'єдинених церквах, чого зрештою не заперечує католицька богословська думка. При цьому дуже часто посилаються на відірване твердження папської енцикліки: «Містичне Тіло Христа, яким є католицька Церква».

Абстрагуючися від того, що вислови енцикліки, хоч як вони являються авторитетними документами учительського уряду, не можна трактувати дефінітивними і вони не мають характеру протолошеної непомильної істини, така інтерпретація звужує істоту справи. Бо ніхто не сумнівається, що католицька Церква є містичним Тілом, навіть досконалим чи найдосконалішим способом; не заперечують цього і православні-нез'єднані. Але годі твердити, що Церкви, які відпали від структуральної єдності Церкви, у її соматичному характері, знаходяться поза містичним Тілом, якщо вони пов'язані з «пневма»-душою Христової Церкви і якщо в них зберігається дія Святого Духа за поміччю таїнственно-сакраментальної істоти Церкви...

На таке розуміння автор цих рядків звернув уже увагу в своїй монографії п. н. «Вселенський учитель», надрукованій в ювілейному збірнику УВУ, присвяченому папі Пієві XII. У монографії проаналізовано докладніше енцикліку Папи про містичне Тіло Христа. Коли сьогодні ще раз вертаємося до цього питання, то робимо це напередодні другої сесії Собору, який міг би чітко визначити становище до цього питання власне з позиції Вселенської Церкви — Милосердної Матері, щоб кинути міцні мости для діалогу з християнським нез'єднаним світом.

Можемо з усією впевненістю сказати, що крізь містерію Церкви в її істоті містичного Тіла Христа веде шлях до здійснення єдності Церкви в її видимій соматичній маніфестації світові.

В містерії Христової Церкви під кутом зору бачення її як живого таїнственного організму, скривається реляція Церкви до Духа Святого, третьої особи Божої Трійці, що живе і діє в Церкві як у своєму храмі. З другого ж боку, виявляється жива реляція Церкви до людини — освячувати людину, переображувати її, різьбити її й перероджувати на Божу дитину. Іншими словами, в пневматичній істоті Церкви відбувається таїнственный процес поступового перенесення людини зі сфери земного буття у сферу Божого життя. Орудниками в цьому процесі є таїнственно-сакраментальні засоби, що ними обдарована Церква, — святі Тайни...

Резюмуючи ці думки, які в містерії Церкви розкривають її пневматичну характерну особливість і як погідну візію розгортають її перед очима віруючої і ще не віруючої людини, хочеться закликати: потрясаюча містерія Церкви це містерія Духа Святого, що прийшов і поселився між нами...

Щойно вникнення в таїнственну візію Церкви, в якій діє Дух Святий крізь святі Тайни, орудники Божої благодаті, провадить нас до розуміння «соматичної» її істоти, до її видимої структуральної побудови.

Якраз тут домінуюча на Заході впродовж довгих віків богословська школа, у виясненні феномену Церкви, дещо переочила, недоглянула. У своєму схематичному і правно-юридичному мисленні вона скерувала увагу на Церкву як феномен правно-юридичної природи. «Сома», зовнішня побудова Церкви, стала предметом її дослідження, а скриптуристичні тексти, в яких маніфестувалася воля і чин Христа — побудовати Церкву, лягли в основу мислення й аргументації. Немає сумніву, що заслуга цієї школи велика, якщо говорити про її зусилля кинути світло в невичерпну скарбницю об'явленої Христової благодаті і впорядкувати цю спадщину за певними принципами мислення. Але з одностороннього правно-юридичного скерування виникла візія Церкви у виді справно функціонуючого механізму, а не в повноті надприродним життям пульсуючого організму.

Справа в тому, що до повноти феномену Церкви належить, з одного боку, її «одноразове народження», здійснене волею Христа-Чоловіка, з другого — її «постійне тривале народжування», здійснюване дією Духа Святого. У висліді цієї дії за поміччю св. Таїнств постійно народжується і живе Христова Церква у своїй органічній та ієрархічній побудові, отже родиться також її «сома». Християнська богословська думка стоїть сьогодні перед великим завданням наблизити

й пов'язати ці різні види містерії Церкви, щоб отримати, наскільки це можливо, одну повнішу і більш завершену візію Христової Церкви в її екзистенціальній, пневматичній і соматичній природі, а слідом за тим в її посланництві: в умаленні на подобу Христа-Богочоловіка — благовістити-служити, в проникненні Духом Святим — освячувати-переображувати, в видимому стаді — пасти-правити.

Накресливши в зарисі оцю повнішу візію містерії Церкви, яка, до речі, як можна заключати з голосної туті всіх християн, набирає все живіших форм, можна б перейти до деяких практичних висновків. Ця візія насамперед розкриває перспективи для тривалого діалогу між роз'єднаним християнським світом, бо однобічність і неповність у сприйнятті містерії Церкви лежить в основі цієї християнської трагедії. Діалог започаткує також зусилля всього християнського світу, щоб накреслену візію містерії Церкви кинути в життя. Доведеться дещо виправляти чи корегувати не так може в істоті, як в деяких неприродних і з самою візією негармонізуючих елементів-наростоків. Не говоримо тут про нез'єднаний з точки зору Вселенської Христової Церкви християнський світ. В залежності від того, де він стоїть у відношенні до містерії Христа-Богочоловіка і містерії Його Церкви, йому треба буде докласти всіх старань, щоб віднайти повноту Христової істини, поставити себе у сферу дії благодаті Духа Святого і віддати себе піклуванню волею Христа покликаного пастирства Церкви. Говоримо про Вселенську Христову Церкву, яка на своєму теперішньому Соборі накреслює і різьбить свій власний образ. І в цій різьбі можна багато дечого довершити, щоб стати перед людиною, як справжня благовісниця Христової істини і подателька благодаті.

На теперішній образ Церкви в її соматичній побудові впливали довгі віки зі своїми вимогами, уподобаннями і задивленнями на земний світ, в якому росла Церква, тому також цьому світові треба було платити свою данину. В оновленому образі можна буде неістотно відсунути й затерти, істотному дати чіткіші риси. І тут з'являється перед очима католика східньої вітки Церкви цілий ряд надій і сподівань у зв'язку з Вселенським Собором. На деякі з них хочеться звернути увагу.

Усвідомлення того, що Церква це своєрідний організм, органічно жива спільнота, повинне допомогти Церкві перебороти на своєму тілі наріст, який уподібнює її в природі і дії до мирських суспільних механізмів з усіма аксесуарами їхнього функціонування, де стиль надає не дух, а буква, де окремі частини зводяться до звичайного функціонування, де думку заступають дорученням, де бездушність підноситься до «чесноти». Світ і людські мирські спільноти хворіють від цієї механізації людського життя, їм потрібно живого духа. У виявленні духовного характеру своєї природи і дії Церква стане для світу сві-

тилом, до якого зверне свої очі втомлена людина. Тому до нового розквіту повинні дійти в Церкві такі скарби, як молитва, піст, діла милосердя, не як вияв закохання в давні реквізити чи виконання тих чи інших, строгих чи менше різких приписів закону, а як невід'ємні атрибути душі Церкви. На місце функціонера в цілій структурі Церкви повинен прийти ревний служитель, що свою службу розуміє як святу літургію. Місце вірного мирянина, що тільки слухає, виконує доручення чи асистує, повинен заступити живий, свідомий свого покликання і своєї позиції в Христовому організмі мирянин-співслужитель.

Змеханізування життя в будь-якій спільноті неминуче веде до централізації в її структурі і в способі її функціонування. На цей момент перенаголошеного зосередження всіх атрибутів, потрібних для здійснення посланництва Церкви в одному пункті, тобто зведення управління Церкви до хворобливого централізму, вже не одні спостерігачі звертали увагу, і тому не хочемо його широко обговорювати. Не йдеться нам також про права, привілеї, автономність, чи автокефальність окремих частин Христової Церкви. Всі ці поняття не віддають суті справи. Нам йдеться таки про візію Церкви в її живій органічній істоті. А в кожному живому організмі існує диференціація життя в окремих його частинах, існує взаємодія між частинами і взаємна залежність, існує також ієрархічне впорядкування в призначеннях і діяннях всіх частин цілого організму. Механічна централізація притемнює істоту живого організму, а саме в цьому є суттєва різниця між Церквою і різними людськими збірнотами мирського характеру. Огляд на цей органічний момент Церкви дасть можливість належно оцінити кожную, найменшу, частинку організму і надхнути її ревністю, служити як повновартна і свідома свого покликання одиниця. Цей огляд поверне також довір'я, яке потрібне, щоб Церква була одною, але багатою в своїх виявах, душею.

У висліді такого рефлектування над органічною природою Церкви, а організм постає і живе не з хаотичного нагромадження різних частин, а з ієрархічно впорядкованих і пов'язаних клітин, у висліді цього абсурдним стане твердження про те, що в соматичній структурі Церкви йдеться тільки про володіння, натомість перед кожним на весь зріст стане питання включення себе в дію цього організму з повним визнанням його ієрархічної побудови. Питання первоверховності ап. Петра і його намісників не буде стояти в історичних площинах розгри старого, нового чи третього Риму за владу, права і привілеї, а в площині чи в таїнственному організмі, яким є Христова Церква, є визначене місце для Петра і його намісників. А цього вже важко заперечити. Та в цьому організмі є також місце для всього апостольського збору і його переємців, як повновартних складових частин в учительсько-пастирському служінні Христовій Церкві. Абсурдним ви-

являться також спори, в яких народились такі поняття, як «первоверховність влади» чи «первоверховність почеси». Всі ті поняття закралися в мислення Церкви під впливом мирського оточення. В живому організмі містерії Церкви можна і треба говорити тільки про служіння, а ієрархічно-органічна структура Церкви визначає місце служіння. І в цьому контексті можна говорити про «первоверховність» служіння в Церкві, бо сказав Христос: «хто з вас хоче бути старшим, нехай буде вам слугою, а хто хоче бути першим, нехай буде вам рабом, бо і Син чоловічий не на те прийшов, щоб йому служили, а щоб послужити і дати життя на викуп за многих». Може, в перспективі служіння в ієрархічно-органічній природі Церкви, де не тільки є місце, але й konieczність таких з собою в одну цілість пов'язаних елементів, як «повноцінність служіння», «впорядкованість у служінні», «соборність у служінні» і «верховність у служінні», простежаться шляхи для повернення єдності християнського світу.

Таїнственно-органічна природа в містерії Церкви приверне об'єктивну повновартість і свідомість свого власного місця й посланництва в Церкві широким масам вірних Христової Церкви, її мирянам. Їхня дотеперішня роль дуже часто обмежувалася справді до «пасомого стада»... А тимчасом таїнственно-органічна природа Церкви визначає їм роль повноцінних складових і живих частин організму.

В літургіях Церкви, зокрема східніх, вони співслужать. Святі Тайни їх не тільки включають до організму, але доручають виконувати посланництво — подумати б тут про характер Тайни Миропомазання, — християнська традиція вказує навіть на їх голос в питаннях ієрархічного управління Церквою. На правно-канонічне уґрунтування такого стану кидає світло хоч би одне слово, що залишилося в чині священства, «аксіос — достойний», що колись не було тільки звичайною церемонією, але справжнім виявом волі вірних. Не бачимо причини, чому шукати клопітливих і недосконалих розв'язок, чому творити «апостольства», «акції» і т. д., а водночас обставляти те все «мужами довір'я», «асистентами церковними» і т. д. Чи не краще повернути їм у повному до них довір'ї позицію співслужителів і співрізьбителів? Сьогоднішній час зокрема вимагає сміливого вирішення з огляду на теперішню нужду і з огляду також на часи, які грядуть, де повноцінний мирянин співслужитель виконуватиме те, чого важко виконувати найбільш до цього покликаним: миряни можуть не тільки страждати за Христову істину, але й благовістити її! Не даром слуга Божий Андрей у час всенародної скорби і нужди давав це посланництво благовістити не лишень зрілим віком мирянам, але закликав до цього всю молодь.

Як важливим є повернути й розвинути таїнственні засоби Церкви, якими є різні духовні чини і благословення, щоб повернути й

закріпити свідомість мирян щодо їх служіння в таїнственному організмі Церкви, звернено вже увагу в іншому контексті.

У міркуваннях про мирян можна б піти ще далі. Йдеться про те, що їх голос щодо воплощення правд віри як об'явленої спадщини не є якимсь безвартичним. Не йдеться про т. зв. «консенс» — згоду, як про це інколи спорять богословські школи, надаючи проблемі характеру механічного компетенційного спору, але мова йде про «сенс» вірних Христової Церкви, в розумінні їхнього вичуття і розуміння правди віри. А це вичуття не раз давало надхнення для отців і вчителів Церкви, воно не раз є глибше і вірніше, як розуміння «бувалих» у богословських питаннях віри. Притадаємо тільки христологічні давні спори, правду про Богородицю, правду про безсмертність душі і воскресіння, вичуття потреби молитви, посту, милостині... Додаймо до того і ще один феномен: у божество Христа вірять по сьогодні мільйони тих християнських вірних, офіційні віровизнання яких затемнили цю істину... Це без сумніву радісне явище, якщо дивитися на перспективи шляхів до повноти Христової істини.

Рефлексія над таїнственно-органічним характером містерії Церкви розкриє перспективи для управління Вселенською Церквою. Може, в цій перспективі зникне образ її політично-силової позиції, зате зросте її духово-силова позиція. Може «умалення» й відречення від усього, що надає їй характеру мирської потуги, виявить її надприродну істоту. Чи не було б на часі дати цьому переображенню вислів навіть у зреченні назви «Ватиканська держава» й перехід до поняття «Святий Вселенський град»... Чи сугестії і проєкти дати вислів вселенськості у запланованому сенаті при Апостольській столиці, який мав би бути органом вселенської Церкви, відзеркалюючи в собі помісні Церкви, не виявляють бажання започаткувати новий стиль в управлінні Христовою Церквою? Відчувається, що не тільки нез'єднаний християнський світ, але й католицький затривожений переростами дотеперішнього церковного управління в виді римської курії. В ній якраз адміністративно-правний соматичний і змеханізовано-функціональний елемент Церкви знаходить свій вияв, із шкодою для вселенського, органічного і соборного її характеру. Справа знову в розумінні містерії Церкви і приверненні довір'я у всіх її складових частинах. Здається, в нез'єданому дотепер християнському світі ніхто не буде сперечатися за те, щоб мати вирішальний голос при виборі римського єпископа, Петрового намісника, бо це справа Римської Церкви. Раз він обраний, він для всіх християн стає первоверховним вселенським архиєреєм.

Але цей християнський Схід бажає з свого боку, щоб його власне, ним на підставі своєї традиції і своїх правно-канонічних норм покликвані ієрархи з таким же самим довір'ям були прийняті до відома і

респектовані. Чи присвоювання собі права на безпосереднє керування і втручання не створює образу диригованого механізму і не притемнює образ живого організму в Церкві? Чи брак довір'я не викликає підозрінь і з другого боку? Ми не фантасти і повністю розуміємо всі труднощі, які виринають у зв'язку з тим, що Церква з малого стада виросла до установи вселенських розмірів. Але й цьому можна зарадити, покликавши до життя такий ієрархічний сенат Церкви, що в його склад входили б представництва помісних Церков. З моментом здійснення з'єднання мусіли б також набрати вселенського характеру ділові органи вселенського управління, якими сьогодні є конгрегації, а до яких впливали б справи, які вимагають авторитетного слова вселенського архисрея. Цих справ зрештою не було б так уже багато, якби всі помісні Церкви управлялися за своїми правно-канонічними нормами, якби вони розв'язували свої пекучі обрядові й літургічні питання, самі друкували свої літургічні книги, за своїми канонічно-правними і звичаєвими нормами встановляли б свою ієрархію, правилися своїм помісним правом і т. д. і т. д. Скільки непорозумінь можна б оминути! Особливо в такій концепції управління не затрачувалася б різнорідність духовостей у вселенському організмі Христової Церкви.

Тому що в шуканні концепції єдності і її часткових реалізацій Христова Церква на українській землі переносила і несе по сьогодні всі досвіди, що впливають з нечіткої візії містерії Церкви, звертаємо увагу на деякі з тих болючих питань. Тому з довір'ям дивимося на Вселенський Собор, від якого очікуємо свіжого подуву вітру, бо нашим бажанням є, щоб Собор цей не був ні епілогом, ні прологом, а просто живим словом Христової істини і благодаті.

